

Αιγινήτικος, Ισοκράτης

Κατερίνα Βουζουεράκη

Ελόπτης: Σπαθάρας Δήμος

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 3

Ιστορικό πλαίσιο του *Αιγινήτικου* 5

Κεφάλαιο πρώτο Το νομικό πλαίσιο του λόγου και οι διάδικοι 7

Η διαθήκη 9

Τα νομικά επιχειρήματα των αντιδίκων της υπόθεσης 11

Κεφάλαιο δεύτερο Η αφήγηση του λόγου και οι ηθικές αξίες 17

Η φιλία του ομιλητή με τον Θρασύλοχο 20

Η Περίθαλψη στον *Αιγινήτικο* 23

Τα συναισθήματα του φόβου και του ελέου στον *Αιγινήτικο* 28

Η έννοια της χάριτος στον *Αιγινήτικο*. 30

Η σχέση του ομιλητή με την οικογένεια του Θρασύλοχου. 33

Συμπεράσματα 35

Επίλογος 39

Βιβλιογραφία 40

Εισαγωγή

Ο *Αιγινήτικος* είναι ένας από τους έξι σωζόμενους λόγους του Ισοκράτη και η συγγραφή του χρονολογείται το 390 π.χ. Εκφωνήθηκε στην Αίγινα και αφορά στη διεκδίκηση κληρονομιάς δύο αντιδίκων. Ο ομιλητής, του οποίου το όνομα δεν μαθαίνουμε ποτέ, είναι ένας Σίφνιος από πλούσια οικογένεια, φημισμένη για την καταγωγή και την δόξα της. Όντας ενήλικος υιοθετείται από τον φίλο του, Θρασύλοχο, τις τελευταίες στιγμές της ζωής του. Ο Θρασύλοχος έπασχε από φυματίωση και επειδή έβλεπε ότι δεν είχε καμία ελπίδα να ζήσει, προσκάλεσε μάρτυρες και υιοθέτησε τον ομιλητή με διαθήκη δίνοντας μαζί με την περιουσία του και την αδελφή του για γυναίκα του. Από την άλλη πλευρά, η αντίδικος του ομιλητή αμφισβητεί την εγκυρότητα της διαθήκης και διεκδικεί μερίδιο από την κληρονομιά ως ετεροθαλής αδελφή του Θρασύλοχου. Ο ομιλητής υποστηρίζει πρώτον ότι ο Θράσυλλος, πατέρας του Θρασύλοχου, δεν αναγνώρισε ποτέ την αντίδικο ως γνήσιο παιδί του και δεύτερον η διαθήκη δεν είναι άκυρη καθώς ανταποκρίνεται στις επιθυμίες του αποθανόντος και συντάχθηκε σύμφωνα με τους νόμους.

Είναι απαραίτητο σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι ένα σημαντικό πρόβλημα που προκύπτει από τον λόγο είναι τα ελλιπή στοιχεία που διαθέτουμε για το αιγινήτικο δίκαιο. Η εξέταση, συνεπώς, του θέματος θα γίνει με βάση τις γνώσεις μας σχετικά με αντίστοιχες υποθέσεις από την Αθήνα του 4^{ου} αιώνα και τις πληροφορίες που αντλούμε από τον *Αιγινήτικο*. Υπάρχουν κοινά στοιχεία ως προς την επιχειρηματολογία ανάμεσα στον *Αιγινήτικο* και στους αθηναϊκούς λόγους που σχετίζονται με κληρονομικά ζητήματα. Ο ομιλητής άλλωστε για να στηρίξει την εγκυρότητα της διαθήκης αναφέρεται σε κάποιους νόμους περί κληρονομικού δικαίου στους οποίους προσδίδει πανελλήνιο χαρακτήρα(49-50). Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στο νόμο σύμφωνα με τον οποίο κάποιος που δεν είχε αποκτήσει γνήσιους γιους μπορούσε να προβεί στην διαδικασία της υιοθεσίας και έτσι να επιλέξει τον κληρονόμο του. Σύμφωνα με το αθηναϊκό δίκαιο η υιοθεσία μπορούσε να γίνει με τρεις τρόπους. Αρχικά, μπορούσε να πραγματοποιηθεί όσο ο θετός πατέρας ήταν εν ζωή (*inter vivos*). Μπορούσε επίσης να υποδείξει τον κληρονόμο του στην διαθήκη του αρκεί αυτή να ανταποκρινόταν στις επιθυμίες του. Τέλος, υπήρχε και η λεγόμενη μετά θάνατον υιοθεσία η οποία γινόταν αφού κάποιος πέθαινε χωρίς να αφήσει κληρονόμους. Αυτή δεν ανταποκρινόταν απαραίτητα στην επιθυμία του αποθανόντος. Η επιλογή του κληρονόμου ήταν απόφαση της οικογένειάς του. ¹

¹ Rubinstein(1993) : σσ 1, Macdowell (1986): σσ 159, Griffith-Williams(2013) σσ 4

Στο *Αιγινητικό*, ο Θρασύλοχος υιοθετεί τον φίλο του με διαθήκη. Υποστηρίζεται ότι η υιοθεσία του εκφράζει την επιθυμία του Θρασύλοχου, γεγονός που δεν σέβεται η αντίπαλη πλευρά. Ο νόμος, βέβαια, που επικαλείται ο ομιλητής στον παρόντα λόγο συνεχίζει λέγοντας ότι ένας Αθηναίος έχει την επιλογή να δώσει την περιουσία του σε όποιον θέλει και να υιοθετήσει όποιον επιθυμεί αρκεί να έχει σώας τας φρένας, να μην βρίσκεται υπό την επήρεια φαρμάκων, να μην είναι ευάλωτος εξαιτίας κάποιας νόσου ή των γηρατειών, να μην έχει επηρεαστεί από γυναίκα και να μην έχει εξαναγκαστεί να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια.² Ο ομιλητής του *Αιγινητικού* δεν παραθέτει αυτό το σημείο του νόμου. Ο ομιλητής υποστήριξε την υπόθεση του με το να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους ο Θρασύλοχος επέλεξε να τον υιοθετήσει αποκλείοντας έτσι την αντίδικο από την κληρονομιά. Παρουσίασε την φίλια που τους ένωνε και το πόσο πιστός φίλος στάθηκε ο ίδιος για τον Θρασύλοχο. Οι διεκδικητές περιουσιών αναφέρονται πολύ συχνά στην φιλική σχέση που διατηρούσαν με τον αποθανόντα σε σχέση με τους αντιδίκους τους.³

Με αυτό το επιχειρήμα θα περάσουμε στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας το οποίο θα εστιάσει στην ρητορική του λόγου, στις αξίες που επικαλείται και στα συναισθήματα που επιδιώκει ο ομιλητής να προκαλέσει στο ακροατήριο με την αφήγησή του. Ο σύγχρονος αναγνώστης ενδεχομένως να ξαφνιαστεί από το γεγονός ότι σε μια νομική υπόθεση περί κληρονομιάς αναφέρονται ζητήματα όπως αυτά της φιλίας, της περίθαλψης ασθενούς, της τέλεσης των επικήδειων τελετών, ακόμα και της συνεισφοράς του ομιλούντα στις υποθέσεις της πόλης, διότι θα τα θεωρήσει άσχετα με το θέμα (*έξω του πράγματος*). Η Lanni(2006) ονομάζει αυτά τα επιχειρήματα ηθικά ή μη τυπικώς νομικά (*'extra-legal'*).⁴

Τα ηθικά όμως επιχειρήματα ήταν επιτρεπτά στην κλασική Αθήνα και δεν έρχονταν σε αντίθεση με τα νομικά. Σε υποθέσεις κληρονομιάς οι δικαστές καλούνταν να αποφασίσουν ποιος θεμελιώνει δικαιώματα σε μια επίδικη κληρονομιά, κρίνοντας με βάση την συγγένεια των εμπλεκομένων με τον αποθανόντα αλλά και την σχέση τους με αυτόν (φιλική ή εχθρική) όσο ζούσε.

Στον *Αιγινητικό*, η φίλια του ομιλητή με τον αποθανόντα ξεκίνησε από τους πατεράδες τους και κράτησε μέχρι τον θάνατο του τελευταίου. Στην κοινή τους αυτή πορεία ο ομιλητής

² Δημ. 46.14 : Ὅσοι μὴ ἐπεποίηντο, ὥστε μήτε ἀπειπεῖν μήτ' ἐπιδικάσασθαι, ὅτε Σόλων εἰσει τὴν ἀρχήν, τὰ ἑαυτοῦ διαθέσθαι εἶναι, ὅπως ἂν ἐθέλη, ἂν μὴ παῖδες ὧσι γνήσιοι ἄρρενες, ἂν μὴ μανιῶν ἢ γήρων ἢ φαρμάκων ἢ νόσου ἔνεκα, ἢ γυναικὶ πειθόμενος, ὑπὸ τούτων του παρανοῶν, ἢ ὑπ' ἀνάγκης ἢ ὑπὸ δεσμοῦ καταληφθεῖς.

³ Ισαίος 1.17,30, 2.22,7.4,7.8,7.11-12,7.36,9,16-17

⁴ Lanni (2006): σσ 3,7 και Griffith-Williams(2012): σσ 152

συμπαραστάθηκε στον Θρασύλοχο με αποκορύφωμα την περίοδο της ασθένειας κατά την οποία επέδειξε πιστή αφοσίωση στον φίλο του μέχρι και το θάνατό του.

Η συμβολή του δε σταμάτησε εκεί καθώς φρόντισε ακόμη για τα διαδικαστικά της κηδείας και τις τελετές γύρω από αυτήν. Από την άλλη πλευρά, η αντιδίκος της υπόθεσης ήταν απύσαστα κατά τις δύσκολες στιγμές του Θρασύλοχου. Εμφανίστηκε μόνο την στιγμή που έπρεπε να διεκδικήσει την κληρονομιά. Ο τρόπος που ο ομιλητής αφηγείται αυτά τα γεγονότα μεταφέρει συγκεκριμένα συναισθήματα στο ακροατήριο όπως αυτό του φόβου, του οίκτου, της αηδίας και τέλος της οργής που στοχεύει να προκληθεί από την απουσία της αντιδίκου του όταν οι αδελφοί της την είχαν ανάγκη. Στόχος του να αποδείξει ότι ο ίδιος αξίζει να είναι ο κληρονόμος της περιουσίας του Θρασύλοχου, γεγονός που υποστηρίζει ότι πρέπει να κριθεί από την συμπεριφορά του ίδιου και της αντιδίκου του όσο ζούσε ο Θρασύλοχος. Ο *Αιγινήτικος*, άρα, είναι ένας λόγος από τον οποίο πληροφορούμαστε για την ηθική υποχρέωση των αρχαίων Ελλήνων να περιθάλλουν τους αρρώστους, ειδικά όταν αυτοί ανήκουν στον οίκο τους, και για το πως ένας ρήτορας μπορούσε να χρησιμοποιήσει αυτήν την φροντίδα ως ένα από τα βασικά του επιχειρήματα για να κερδίσει την εύνοια των δικαστών, ειδικά σε υποθέσεις κληρονομιάς.

Ιστορικό πλαίσιο του *Αιγινήτικου*

Ο *Αιγινήτικος* προσφέρεται για μια αναδρομή στην ιστορία της Αίγινας και την σχέση της με την Αθήνα. Αν και μπορεί κάποιος με εύκολο τρόπο να υποστηρίξει ότι ένας λόγος που εκφωνείται στην Αίγινα δεν μπορεί να αποτελέσει πηγή πληροφοριών για τον τρόπο σκέψης και δράσης των Αθηναίων εντούτοις οι δικαστές-ακροατήριο του *Αιγινήτικου* είναι πιθανόν να είναι δεύτερης γενιάς Αθηναίων μεταναστών από τότε που η Αθήνα επιτέθηκε στην Αίγινα.⁵ Η Αίγινα λόγω της γεωγραφικής της θέσης αλλά και του ολιγαρχικού της πολιτεύματος βρισκόταν σε διαρκή σύγκρουση με τους Αθηναίους. Ως σύμμαχος της Σπάρτης συμάχησε το 459 π.Χ με την Κόρινθο και αυτό έφερε την οριστική σύγκρουση των δύο πόλεων. Η Αθήνα επιτέθηκε στα 458 π.Χ. εναντίον της. Οι Αιγινήτες ηττήθηκαν και υποχρεώθηκαν να γκρεμίσουν τα τείχη, να παραδώσουν τα πλοία τους και να πληρώνουν φόρους υποτέλειας. Κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο οι Αιγινήτες εκδιώχθηκαν στην Πελοπόννησο για να επιστρέψουν μόνο μετά το τέλος του πολέμου. Ο Λύσανδρος επανέφερε στην Αίγινα τους Αιγινήτες αλλά είναι ασαφές τι απέγινε με αυτές τις αθηναϊκές οικογένειες. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο Ισοκράτης είναι Αθηναίος και άρα ο λόγος έχει εμποτιστεί από τις ηθικές συμπεριφορές του και αξίες του τόπου καταγωγής του.

⁵ Stenberg(2006); σσ 30

Στον κορινθιακό πόλεμο(395-387) η Αίγινα χρησιμοποιείται ως ναυτική βάση των Σπαρτιατών, ένα καταφύγιο το οποίο ο Κόνων διέλυσε στο πέραςμα του μέσω των Κυκλάδων. Ακολουθεί η πτώση των ολιγαρχικών πολιτευμάτων όπως φαίνεται και από τον *Αιγινήτικο*. Ο αριστοκρατικός ομιλητής από την Σίφνο και οι συγγενείς του(19.36) εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους καθώς τα νησιά τους δέχθηκαν επίθεση από δημοκρατικούς εξόριστους(19.18-19) και γι' αυτό ταξιδεύουν στη Μήλο, στην Τροιζήνα και τελικά στην Αίγινα(19.21-24). Παρόλο που Σίφνιοι εξόριστοι είχαν ήδη κάνει προσπάθεια να ανακτήσουν το νησί τους, η Αίγινα ήταν ακόμα σε ειρήνη και έτσι ένας μέτοικος στην Αίγινα μπορούσε να ζητήσει έναν λόγο από έναν Αθηναίο. Ένα ικανό διάστημα, κάποια χρόνια έπρεπε να είχαν περάσει από το ξέσπασμα του κορινθιακού πολέμου από τα γεγονότα του *Αιγινήτικού*.⁶

⁶ Figueira(1993): σσ 338-340

Κεφάλαιο πρώτο

1. Το νομικό πλαίσιο του λόγου και οι διάδικοι.

Είναι σύνηθες οι ομιλητές στον πρόλογο των λόγων που αφορούν κληρονομικά ζητήματα να δείχνουν ξαφνιασμένοι ή να αγανακτούν με το γεγονός ότι βρίσκονται αναγκασμένοι να υπερασπιστούν στο δικαστήριο την κληρονομιά που ήδη κατέχουν. Αυτό συμβαίνει γιατί οι αντίδικοι τους αμφισβητούν το δικαίωμά τους επί της κληρονομιάς και εγείρουν αξιώσεις επί αυτής.⁷ Στην συγκριμένη περίπτωση, οι αντίδικοι του ομιλητή αμφισβητούν την εγκυρότητα της διαθήκης που συνέταξε ο Θρασύλοχος πριν πεθάνει και γι' αυτόν τον λόγο συντάχθηκε από τον Ισοκράτη ο *Αιγινήτικος*(1).

Ο ομιλητής ακολουθεί το παράδειγμα των λόγων του Ισαίου και δείχνει να ξαφνιάζεται με την προσβολή της διαθήκης του Θρασύλοχου. Υποστηρίζει όμως ότι η παρούσα δίκη είναι μια ευκαιρία να αποδείξει ότι αξίζει να είναι κληρονόμος της περιουσίας. Μάλιστα εκφράζει ευγνωμοσύνη σε αυτούς που κίνησαν εναντίον του τη δίκη. Αυτό θυμίζει το προοίμιο του Μαντίθεου στον *Υπέρ Μαντιθέου* λόγο του Λυσία και γενικότερα λόγου που εκφωνήθηκαν στο πλαίσιο *δοκιμασιών*. Και οι δύο ομιλητές προσπαθούν με έξυπνο τρόπο να κερδίσουν την εύνοια και την προσοχή του ακροατηρίου. Ο ομιλητής προσπαθεί να αντιστρέψει προς όφελος του την δίκη, δηλώνοντας ότι είναι μία πρώτης τάξεως ευκαιρία να αποδείξει πόσο κοντά ήταν στον αποθανόντα καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του αλλά και τις τελευταίες ώρες.

Ίσως να προτιμά να αποδείξει στο δικαστήριο την εγκυρότητα της διαθήκης του Θρασύλοχου χρησιμοποιώντας την ρητορική δεινότητα του Ισοκράτη. Επιπλέον, η συγκεκριμένη διαδικασία δείχνει να είναι πιο συμφέρουσα γι' αυτόν καθώς θα αντιμετωπιστεί ισάξια με τους αντιδίκους του στο δικαστήριο καθώς όταν μια υπόθεση κληρονομιάς φτάσει στο δικαστήριο οι διάδικοι αντιμετωπίζονται από τους δικαστές με ίσους όρους ανεξάρτητα από την συγγενική σχέση που είχε ο καθένας με τον διαθέτη της κληρονομιάς.

⁷ Ισαίος 1.2,6,8 ,2.4, 3.4,6.13,8.1

Όταν ο ομιλητής στον πρόλογο του *Αιγινήτικου* παρουσιάζεται έκπληκτος με τη δίκη, εννοεί ότι δεν περίμενε κατά την αίτηση του για την επικύρωση της διαθήκης να εμφανιστούν και άλλοι διεκδικητές της περιουσίας του Θρασύλοχου και άρα να πρέπει να υπερασπιστεί την κληρονομιά που ήδη κατέχει στο δικαστήριο. Αυτό, βέβαια, θα συνέβαινε έτσι κι αλλιώς γιατί όταν ο αποθανών δεν είχε αφήσει γνήσιους απογόνους η δίκη ήταν αναπόφευκτη. Σύμφωνα με το αθηναϊκό δίκαιο μια κληρονομιά δεν ήταν *επίδικος* μόνο αν υπήρχαν νόμιμοι γιοι που λάμβαναν αυτοδίκαια την κληρονομιά. Οι νόμιμοι γιοι (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που υιοθετήθηκαν εν ζωή) μπορούσαν να διεκδικήσουν την κληρονομιά αυτόματα (*έμβάτευσις*). Αν δεν υπήρχαν γνήσιοι γιοι τότε ήταν *επίδικος* και καθένας που επιθυμούσε την κληρονομιά έπρεπε να την διεκδικήσει δια της δικαστικής οδού.⁸

Τα βήματα για τη διεκδίκηση της κληρονομιάς ήταν τα ακόλουθα: «Αρχικά όποιος είχε αξιώσεις στην κληρονομιά έπρεπε να υποβάλει γραπτώς αίτηση στον άρχοντα. Αυτή διαβαζόταν στην συνέλευση της εκκλησίας του δήμου για όσους ήθελαν να την αμφισβητήσουν. Ένα ή περισσότερα πρόσωπα μπορούσαν να επιβάλλουν αξιώσεις επί της κληρονομιάς. Σε αυτήν την περίπτωση ο άρχων έπρεπε να μεριμνήσει για την σύγκλιση δίκης ενώπιον ενόρκων, στην οποία κάθε διεκδικητής ανέπτυσε την αξίωση του και η ετυμηγορία των ενόρκων έκρινε την υπόθεση». Επομένως σύμφωνα με τους νόμους της Αθήνας του τετάρτου αιώνα αυτός που είχε υιοθετηθεί με διαθήκη πρέπει να την επικυρώσει επίσημα με *επιδικασία* για να μπορέσει να μπει στον δήμο και στην φατρία του πατέρα του και να είναι πλέον επίσημα γιος του.⁹ Αλλιώς δεν έχει δικαιώματα στην κληρονομιά.

Αν υποθέσουμε ότι στην Αίγινα ακολουθείται το νομικό πλαίσιο της Αθήνας, ο ομιλητής ακολούθησε την παραπάνω διαδικασία. Η αντίδικός του, όμως, ισχυριζόμενη ότι είναι γνήσια κόρη του Θράσυλλου και αδελφή του Θρασύλοχου διεκδικεί μερίδιο από την κληρονομιά. Αμφισβήτησε δηλαδή την *επιδικασία*, την διαδικασία που έχει ξεκινήσει ο ομιλητής για να πάρει και επίσημα την κληρονομιά του Θρασύλοχου στα χέρια του. Όταν το αποτέλεσμα της *επιδικασίας* αμφισβητηθεί, το επόμενο στάδιο είναι η *διαδικασία* κατά την οποία τα δύο μέρη αναπτύσσουν την επιχειρηματολογία τους στο δικαστήριο, το οποίο και έκρινε ποιος τελικά θα την ελάμβανε.¹⁰

Στον πρόλογο, επίσης, ο ομιλητής αναφέρει ότι η διαθήκη που συντάχθηκε από τον Θρασύλοχο με την οποία τον υιοθετεί του δίνει την περιουσία και την αδελφή του ως γυναίκα του (12) είναι σύμφωνη με την επιθυμία του αποθανόντος (1). Ο σολώνειος νόμος μιλά για την ελευθερία του Αθηναίου που δεν απέκτησε παιδιά να υιοθετεί και να διαθέτει την περιουσία του κατά βούληση.

⁸ Rubinstein (1993): σσ 39-40, Macdowell (1986): σσ 161-162, Griffith-Williams(2013): σσ 5 και 8

⁹ Rubinstein(1993): σσ 47-48, Δημ 46.23, Macdowell (1879): σσ 161-162

¹⁰ Griffith-Williams(2013): σσ 5 , Macdowell (1986): σσ 162

Αυτό φαίνεται ότι ισχύει και στην Αίγινα γι αυτό και ο *Αιγινήτικος* θα εστιάσει αρκετά σε αυτό το νομικό επιχείρημα.

2. Η διαθήκη

Η διαθήκη συντάχθηκε στην Αίγινα γιατί ο ομιλητής και ο Θρασύλοχος είχαν μετοικήσει εκεί όσο ο τελευταίος ήταν άρρωστος. Παρά την άσχημη κατάστασή του ο Θρασύλοχος δεν παρέλειψε τίποτα (12) ως προς τη νομική διαδικασία. Επειδή έβλεπε ότι δεν είχε καμιά ελπίδα να ζήσει, προσκάλεσε μάρτυρες και τον υιοθέτησε. Σύμφωνα με τον αιγινήτικο νόμο (13), ο διαθέτης έπρεπε να υιοθετεί παιδιά που είναι όμοια με αυτόν. Ο Θρασύλοχος υιοθετεί τον ομιλητή επειδή ήταν συμπολίτης και φίλος του, δεν είχε κατώτερη καταγωγή από κανέναν από τους Σίφνιους και είχε λάβει όμοια μόρφωση και ανατροφή με εκείνον. Το επίθετο *όμοιος* που χρησιμοποιείται στην συγκεκριμένη παράγραφο σημαίνει «ίδιος στον χαρακτήρα και την συμπεριφορά». Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, στην αλληγορία του σπηλαίου (514A-515A) ο Σωκράτης περιγράφει στον Γλαύκωνα τους δεσμώτες λέγοντας ότι είναι όμοιοι με τους ίδιους στην μόρφωση, στην παιδεία, στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους. Το αντίθετο του, *διάφορος* χρησιμοποιείται πάλι στα ίδια συμφραζόμενα για να δηλώσει ότι κάποιος διαφέρει από κάποιον ως προς τον χαρακτήρα, την μόρφωση, τις ασχολίες. Ο Μαντίθεος στον *Υπερ Μαντιθέου* λόγο του Λυσία ξεχωρίζει τον εαυτό του από τους νέους της εποχής που χάνουν τον χρόνο τους σε ακόλαστες συνήθειες (11). Στον *Αιγινήτικο*, μάλλον παραπέμπει στην ελευθερία ενός άνδρα να επιλέξει για κληρονόμο του κάποιον που δεν ανήκει στην οικογένεια, αλλά εκτιμά τον χαρακτήρα και την κοινωνική του θέση. Μπορεί να μην διαθέτουμε στοιχεία για το αιγινήτικο δίκαιο σχετικά με τα κληρονομικά ζητήματα, πάντως ο νόμος που αναφέρεται στην συγκεκριμένη παράγραφο αποτελεί μέρος του επιχειρήματος του ομιλητή ότι ο Θρασύλοχος τον υιοθέτησε εκτιμώντας την στάση του και το προγονικό του παρελθόν, βασιζόμενος στον υπάρχοντα νόμο.

Οι νόμοι στους οποίους αναφέρεται ο ομιλητής στις παραγράφους 12-14, υποστηρίζεται ότι ισχύουν και στην πόλη των αντιδίκων του (14). Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι οι αντίδικοι παραδέχονται ότι ο Θρασύλοχος άφησε διαθήκη και ότι όλοι οι νόμοι είναι με το μέρος του ομιλητή. Και ο νόμος της Αίγινας και ο νόμος που ισχύει στη Σίφνο από όπου κατάγεται ο Θρασύλοχος. Ο ίδιος νόμος ισχύει και στην πόλη καταγωγής των αντιδίκων (15). Οι αντίδικοι λοιπόν, τονίζει ο ομιλητής, δεν μπορούν να αμφισβητήσουν έναν νόμο που έχει πανελλαδική ισχύ

(50). Σε αυτό το σημείο τονίζεται η νομική ισχύς της διαθήκης, η οποία αναδεικνύεται και από την έμφαση στον πανελλήνιο χαρακτήρα των νόμων, ώστε να φανεί πιο πειστικό το επιχείρημα του στο ακροατήριο.

Ο συγκεκριμένος νόμος, όπως φαίνεται από την παράγραφο 49, αφορά στην επιλογή που έχει κάποιος που δεν απέκτησε γνήσια τέκνα να υιοθετεί κατά βούληση και να παίρνει αποφάσεις για την περιουσία του. Για τους ανθρώπους μάλιστα που δεν έχουν παιδιά ο νόμος παίρνει τη θέση τους. Αυτός ο νόμος εντοπίζεται επίσης στον έβδομο λόγο του Ισαίου (7.30) και στον 43.75 του Δημοσθένη και μάλλον σε αυτόν αναφέρεται και ο *Αιγινητικός*. Υφίστατο, δηλαδή, νόμος ο οποίος υποχρέωνε τον *άρχοντα* να φροντίσει για τα ορφανά, τις επικλήρους και τους έρημους οίκους και να τιμωρεί όσους *έπρατταν κάποιο αδίκημα εναντίον τους*.¹¹ Οι σύγχρονοι σχολιαστές όμως αμφισβητούν κάτι τέτοιο.¹² Η Rubinstein(1993)¹³ καταλήγει ότι ένας νόμος που υποχρέωνε τον *άρχοντα* να προβαίνει σε μεταθανάτιες υιοθεσίες για να μην μείνει ο οίκος έρημος ερχόταν σε αντίθεση με τον νόμο που επέτρεπε σε μια υπόθεση κληρονομιάς να ανοίξει ξανά με την διαδικασία της *επιδικασίας*.

Αυτή η αναφορά τόσο στους λόγους του Ισαίου όσο και στον *Αιγινητικό* (3, 48), γίνεται για να καταστεί σαφές ότι αν ο Θρασύλοχος δεν είχε προβεί στην διαδικασία της υιοθεσίας μέσω διαθήκης, θα το έπραττε ο νόμος γι' αυτόν όταν πια δεν θα ήταν εν ζωή ώστε να εξασφαλιστεί η συνέχιση του οίκου του.¹⁴ Στο επιχείρημα των αντιδίκων ότι η διαθήκη του δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη γιατί δεν έχει συνταχθεί όπως επιβάλλει το δίκαιο (34), ο ομιλητής απαντά ότι με αυτήν την υιοθεσία ο Θρασύλοχος πρώτον φρόντισε για την συνέχιση του οίκου του και ταυτόχρονα εξασφάλισε την μητέρα και την αδελφή του όχι μόνο με την δική του περιουσία αλλά και με την περιουσία του ίδιου (ο αθηναϊκός βέβαια νόμος αναφέρει ότι όταν ένας Αθηναίος υιοθετείται χάνει τα δικαιώματα του επί της περιουσίας του γνήσιου πατέρα του).¹⁵ Τονίζει, επίσης, ότι μια διαθήκη που καθορίζεται από την βούληση του συντάκτη δεν μπορεί να είναι άκυρη. Όπως ο Θράσυλλος διέθεσε την περιουσία του όπως ήθελε το ίδιο μπορεί να κάνει και ο γιος του καθώς του δίνεται αυτό το δικαίωμα σύμφωνα με τους νόμους (42-43).

Ο ομιλητής λοιπόν, όπως φαίνεται από τα παραπάνω, στηρίζει την εγκυρότητα της διαθήκης του Θρασύλοχου στο γεγονός ότι είναι σύμφωνη με τις επιθυμίες του διαθέτη. Ο Θρασύλοχος συνέταξε γραπτή διαθήκη και προσκάλεσε μάρτυρες για να υιοθετήσει τον ομιλητή (12). Αυτοί οι μάρτυρες δεν εμφανίζονται στο δικαστήριο για να επιβεβαιώσουν το γεγονός ούτε υπάρχουν

¹¹ Griffith-Williams(2013): σσ 75

¹² Harrison(1968) : σσ 92-93

¹³ Rubinstein(1993): σσ 106-108

¹⁴ Ισαίος 2.15, 6.6, 7.31,34

¹⁵ Δημ. 44.23, Ισαίος 6.44, 9.39, 10.11

στοιχεία για την ταυτότητά τους, γεγονός που θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν οι αντίδικοι στην ομιλία τους. Στον ένατο λόγο του Ισαίου, για να υποστηρίξει την μη εγκυρότητα της διαθήκης του αντιδίκου του ο ομιλητής αναφέρει ότι από φόβο για πιθανή μετά θάνατον προσβολή της διαθήκης από κάποιον συγγενή, οι διαθέτες την ασφάλιζαν καλώντας φίλους, συγγενείς, γνώριμους ως μάρτυρες. Σε κάθε άλλη περίπτωση δεν υφίστατο διαθήκη (7-9). Ο Todd(1990,32) αναφέρει ότι ο *Αιγινήτικος* είναι ο μόνος λόγος που αφορά υπόθεση κληρονομιάς και δεν παρουσιάζονται μάρτυρες στο δικαστήριο.

Υπήρχε, επίσης, δυσκολία να εξακριβωθεί κατά πόσο μια διαθήκη ανταποκρινόταν στις επιθυμίες του συντάκτη της καθώς ο ίδιος δεν ζούσε πια για να μπορεί να την υποστηρίξει στο δικαστήριο.¹⁶ Σε συμφωνία όμως με τη γενική χαλάρωση του αθηναϊκού νομικού πλαισίου δεν φαίνεται να υπήρχαν αυστηροί κανόνες ως προς τη μορφή και την σύνταξη μιας διαθήκης¹⁷. Σίγουρα η παρουσία μαρτύρων θα προσέδιδε παραπάνω εγκυρότητα στον λόγο αλλά τελικά αυτό που μετρούσε στο δικαστήριο ήταν ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων¹⁸. Η αφήγηση ήταν το μέσο για την επίτευξη της εύνοιας του ακροατηρίου και αυτός ήταν ο λόγος που κατείχε το εκτενέστερο μέρος των λόγων.

3. Τα νομικά επιχειρήματα των αντιδίκων της υπόθεσης.

Οι αντίδικοι του ομιλητή πιθανόν να στηρίχτηκαν στην απουσία των μαρτύρων για να προωθήσουν το επιχείρημα τους ότι η διαθήκη δεν συντάχθηκε σύννομα και άρα πρέπει να θεωρηθεί άκυρη. Ο Θρασύλοχος με την ελευθερία που του δίνει ο νόμος διακόπτει την κανονικότητα της κληρονομικής διαδοχής και υιοθετεί κάποιον που δεν ανήκει στην οικογένεια. Αυτό όπως φαίνεται προκάλεσε την δυσαρέσκεια των συγγενών του. Πρόσβαλλαν την διαθήκη λέγοντας ότι υπάρχει και άλλη ετεροθαλής αδελφή του Θρασύλοχου. Ο ομιλητής αμφισβητεί ότι υπάρχει και άλλη κόρη πέρα από αυτήν που τώρα είναι σύζυγός του (6,8) και άρα ο Θρασύλοχος, ο μόνος πια επιζών από την οικογένεια λειτούργησε όπως προστάζουν οι νόμοι για την αδελφή του. Όντας άτεκνος αποφασίζει να υιοθετήσει ένα γιο για να εξασφαλίσει την συνέχεια του οίκου του αλλά και να αποκαταστήσει την γνήσια θυγατέρα της οικογένειας και αδελφή του.

Το αθηναϊκό νομικό πλαίσιο όριζε ότι αν κάποιος δεν είχε γνήσιο γιο αλλά θυγατέρα, την λεγόμενη *επίκληρον*, έπρεπε να την παντρευτεί κάποιος από τους στενότετους συγγενείς ή, εάν δεν

¹⁶ Griffith-Williams(2013): σσ 15

¹⁷ Griffith-Williams(2013): σσ 16-17

¹⁸ Todd(1990) : σσ 23

προσφερόταν κανείς, κάποιος από τους θείους της ή κάποιος από τους άλλους συγγενείς.¹⁹ Είχε επίσης την επιλογή να υιοθετήσει έναν γιο. Ο θετός γιος όφειλε να παντρευτεί την κόρη του θετού πατέρα του και εάν ήταν περισσότερες να εξασφαλίσει προικοδοσία στις υπόλοιπες. Επειδή ο Θράσυλλος είχε πεθάνει, ο Θρασύλοχος έπρεπε να εξασφαλίσει την αδερφή του και την συνέχιση του οίκου του.²⁰ Υιοθετεί έτσι τον ομιλητή και του δίνει την περιουσία του μαζί με την αδελφή του. Στην αφήγηση του λόγου αναφέρεται ότι ο Θράσυλλος άφησε γνήσια παιδιά του μόνο τον Σώπολι, τον Θρασύλοχο και την κόρη που είναι τώρα γυναίκα του. Πριν όμως παντρευτεί τη γυναίκα από την Σέριφο και αποκτήσει αυτά τα τέκνα είχε περιπλανηθεί και ζήσει σε πολλές πόλεις. Εκεί γνωρίστηκε με πολλές γυναίκες, με μερικές από τις οποίες απέκτησε παιδιά. Από αυτά εκείνος ποτέ δεν αναγνώρισε κανένα ως δικό του. Κατά τις περιπλανήσεις του γνώρισε και την μητέρα της αντίδικου του. Στη συνέχεια, ο Θράσυλλος πηγαίνει στη Σίφνο, όπου εκτιμώντας την καταγωγή και την κοινωνική θέση της οικογένειάς της, παντρεύεται μια αδελφή του πατέρα του ομιλητή (7). Επειδή η πρώτη σύζυγος πέθανε άτεκνη, νυμφεύεται ξανά μια συγγενή του ομιλητή, μια ξαδέλφη του πατέρα του καθώς δεν ήθελε να χαλάσει την συγγενική σχέση με την οικογένειά του (8). Πεθαίνει όμως και εκείνη και για αυτόν τον λόγο παντρεύεται την γυναίκα από την Σέριφο με την οποία απέκτησε τα τρία παιδιά που προαναφέρθηκαν.

Ο ομιλητής επιδιώκει να παρουσιάσει την αντίδικο ως νόθα κόρη του Θράσυλλου χωρίς όμως να δηλώνεται ρητά. Υποτιμά την σχέση που είχε ο Θράσυλλος με την μητέρα της αντιπαραβάλλοντάς την με τις δύο γυναίκες που παντρεύτηκε ο Θράσυλλος από την οικογένειά του αλλά και από την τελευταία. Η αντίδικος ανήκει στα παιδιά εκείνα που ποτέ δεν αναγνωρίστηκαν από αυτόν. Ο αθηναϊκός νόμος μιλά για αποκλεισμό των νόθων παιδιών όταν υπάρχουν γνήσια τέκνα. Τα νόθα παιδιά στερούνταν το δικαίωμα κληρονομιάς, δηλαδή δε λογαριάζονταν ως νόμιμοι κληρονόμοι.²¹ Στην περίπτωση όμως που δεν υπήρχαν γνήσια παιδιά, τότε είχαν την δυνατότητα να διεκδικήσουν την κληρονομιά ως συγγενείς εξ αγχιστείας. Αυτό βέβαια ίσχυε για τους άνδρες.²² Για τις γυναίκες δεν υπάρχουν στοιχεία. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι οι νόθες κόρες δεν αναγνωρίζονταν ως *επίκληροι* και άρα δεν μπορούσαν να παντρευτούν κάποιον συγγενή του πατέρα τους και έτσι να εξασφαλίσουν ότι η περιουσία θα περάσει στους γιους τους.

Ο ομιλητής λοιπόν έμμεσα παρουσιάζει την αντίδικο ως νόθα κόρη και γι' αυτό τον λόγο τονίζει ότι ο Θράσυλλος πέθανε αφού άφησε μόνο αυτά τα γνήσια παιδιά και τα όρισε κληρονόμους. Δεν τεκμηριώνει, ωστόσο, τον ισχυρισμό του με περισσότερα στοιχεία. Δεν πληροφορούμαστε δηλαδή τι σήμαινε στην Αίγινα το να αναγνωρίσει κάποιος τα παιδιά του ή ποια

¹⁹ Ισαίος 3.42,50,51,69,74 , 6.46, Δημ 43.54

²⁰ Rubinstein(1993) : σσ 78

²¹ Griffith-Williams(2013): σσ 102, Ισαίος 6.47-48, 7.16

²² Patterson(1990), Rhodes(1978)

ήταν τα χαρακτηριστικά του γάμου. Στον έβδομο λόγο του Ισαίου παραδείγματος χάρη αναφέρεται ότι όταν ένας Αθηναίος παρουσιάζει στην φατρία του δικό του φυσικό τέκνο ή θετό πρέπει να ορκίζεται τοποθετώντας τα χέρια του στα ιερά σφάγια για να αποδείξει ότι όντως παρουσιάζει παιδί γεννημένο από Αθηναία μητέρα και νομίμως παντρεμένη. Ένα εξώγαμο τέκνο του οποίου δεν ήταν και οι δύο γονείς Αθηναίοι πολίτες αποκλειόταν από την αθηναϊκή πολιτεία και την οικογενειακή περιουσία (7.16). Το ίδιο προκύπτει και από τον όγδοο λόγο του Ισαίου (8.19-20), από τον οποίο μαθαίνουμε ότι όταν ένας Αθηναίος παντρευόταν μια γυναίκα, προσέφερε γαμήλιο συμπόσιο στους φράτορες για να την παρουσιάσει σε αυτούς. Προσέφερε επίσης τραπέζι στις γυναίκες προς τιμήν της συζύγου του στην γιορτή των Θεσμοφοριών, δηλαδή γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας στην οποία λάμβαναν μέρος μόνο παντρεμένες γυναίκες. Κατά την γαμήλια τελετή παρόντες ήταν και οι συγγενείς που μπορούν να λειτουργήσουν ως μάρτυρες σε μια δικαστική διαμάχη.

Αν λοιπόν ήταν γνήσια κόρη του Θράσυλλου ή όχι θα έπρεπε να διερευνηθεί από τον τόπο καταγωγής της και άρα από τους νόμους που ίσχυαν εκεί περί γάμου και ιθαγένειας. Ο *Αιγινήτικος* δεν παρέχει στοιχεία γι' αυτό. Η μόνη πληροφορία που αντλείται από τον λόγο είναι ότι δεν καταγόταν ούτε από την Αίγινα ούτε από την Σίφνο (12-14). Στον *Αιγινήτικο* δεν αναλύεται το θέμα της συγγένειας της αντιδίκου με τον Θρασύλοχο παρά το γεγονός ότι για την αντίδικο μάλλον θα αποτέλεσε θεμελιώδες σημείο γύρω από το οποίο θα οργανώθηκε η επιχειρηματολογία της πλευράς της. Αυτό που επιδιώκεται είναι να παρουσιαστεί ως ένα μακρινό και ξένο πρόσωπο γι' αυτό και το συγκεκριμένο επιχείρημα ενισχύεται και στη συνέχεια του λόγου του με την αναφορά στις εχθρικές της σχέσεις με τα αδέρφια της και στην απουσία της στις κηδείες τους.

Ο ομιλητής του *Αιγινήτικού*, εν κατακλείδι, στέκεται στα εξής νομικά επιχειρήματα: ένας άτεκνος είχε την ελευθερία να επιλέξει τον κληρονόμο της περιουσίας του υιοθετώντας τον. Ο Θρασύλοχος τον υιοθέτησε συντάσσοντας γραπτή διαθήκη την οποία δεν αμφισβητούν ούτε οι διάδικοι καθώς βασίζεται σε έναν νόμο με πανελλαδική ισχύ (50-51). Διαβάζεται επίσης στο δικαστήριο ο νόμος των Αιγινήτων σύμφωνα με τον οποίο ο Θρασύλοχος υιοθέτησε τον φίλο του, επειδή ήταν όμοιος με εκείνον στην καταγωγή, στην μόρφωση και στην ανατροφή. Τέλος, ο ομιλητής υποτίμησε την συγγενική σχέση της αντιδίκου με τον Θρασύλοχο παρουσιάζοντας την ως ένα παιδί που γεννήθηκε κατά τις περιπλανήσεις του Θράσυλλου, ένα παιδί που ο ίδιος δεν αναγνώρισε ποτέ.

Από το νομικό πλαίσιο του *Αιγινήτικού* μπορεί κανείς να ανιχνεύσει τους κεντρικούς άξονες της επιχειρηματολογίας των αντιδίκων. Αρχικά, όπως ειπώθηκε, δεν υπάρχουν στοιχεία για την ταυτότητα της αντιδίκου. Ο ομιλητής δεν αναφέρει ούτε το όνομά της, ούτε την καταγωγή της. Αυτό που καθίσταται φανερό είναι ότι εκπροσωπείται στο δικαστήριο από έναν κηδεμόνα (4, 30). Όπως στην Αθήνα, έτσι και στην Αίγινα, όπως φαίνεται από τον λόγο, η γυναίκα δεν είχε τα ίδια

δικαιώματα με τον άνδρα. Δεν μπορούσε να παντρευτεί όποιον ήθελε, δεν μπορούσε να υπερασπιστεί τον εαυτό της στο δικαστήριο για μια υπόθεση και γενικά σε όλη της τη ζωή ήταν υπό την προστασία του κυρίου-κηδεμόνα της. Ο κύριός της ήταν ο πατέρας της όσο ζούσε, ο οποίος ήταν υπεύθυνος να δώσει το χέρι της και να την αποκαταστήσει διαλέγοντας τον σύζυγό της και στη συνέχεια να την δώσει σε γάμο (εγγύη). Μπορούσε επίσης να υιοθετήσει έναν γιο και να τον παντρέψει με την κόρη του. Μετά τον γάμο η γυναίκα βρισκόταν κάτω από την εξουσία του συζύγου της. Αν ο πατέρας δεν ζούσε τότε τα καθήκοντά του μεταφέρονταν στον αδερφό από τον ίδιο πατέρα ή στον παππού, πατέρα του πατέρα της.²³ Στον τρίτο λόγο του Ισαίου ο Ξενοκλής εγείρει αξιώσεις και ζητά την περιουσία από τον Ένδιο θετό γιο του Πύρρου αντιπροσωπεύοντας την γυναίκα του, Φίλης. Υποστηρίζει ότι είναι η γνήσια κόρη του αποθανόντος και άρα σε αυτήν ανήκει η κληρονομιά. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην περίπτωση της αντιδίκου του Αιγινητικού. Εκπροσωπήθηκε είτε από τον άντρα της είτε από τους γιους της στους οποίους μεταβιβάζεται η περιουσία της μητέρας τους.

Υπάρχει η δυνατότητα να εξαχθούν συμπεράσματα για την επιχειρηματολογία της αντιδίκου και από τις αντίστοιχες υποθέσεις που παρουσιάζονται στον λόγο του Ισαίου. Στις υποθέσεις δηλαδή που οι γνήσιοι κληρονόμοι αμφισβητούν τις διαθήκες που τους αποκλείουν από την κληρονομιά του αποθανόντος συγγενή. Παρομοίως μπορούμε να υποθέσουμε ότι στον πρόλογό τους οι συνήγοροι της αντιδίκου θα αναφέρθηκαν και αυτοί με την σειρά τους στην αναισχυντία που χαρακτήριζε τον ομιλητή καθώς προσπάθησε να στερήσει την πατρική περιουσία από την αδελφή του Θρασύλοχου.²⁴ Στη συνέχεια οι αντίδικοι για να αντικρούσουν το επιχείρημα του ομιλητή σύμφωνα με το οποίο αμφισβήτησε την αναγνώρισή της από τον Θρασύλοχο έπρεπε να επιβεβαιώσουν στο δικαστήριο την συγγενεία της με τον αποθανόντα και τις καλές σχέσεις που είχε με αυτόν. Σε αυτό το πλαίσιο θα τον αποκάλεσαν πολλές φορές «αδελφό, αδελφούλη» της αντιδίκου κατά την διάρκεια της ομιλίας τους (30) και αντίστοιχα «θυγατέρα» του Θράσυλλου (42).

Στον πρώτο λόγο του Ισαίου οι ανιψιοί του Κλεώνυμου υποστηρίζουν ότι όσοι αποδείξουν στο δικαστήριο ότι είναι οι πλησιέστεροι συγγενείς και συγχρόνως οι στενότεροι φίλοι του αποθανόντα δεν χρειάζονται άλλα επιχειρήματα.²⁵ Η αντίπαλη πλευρά πιθανά θα παρουσίασε στο δικαστήριο το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας, την γνωριμία της μητέρας της αντιδίκου με τον Θράσυλλο και την αναγνώρισή της από αυτόν. Θα τόνισε πιθανά με την σειρά της τις φιλικές σχέσεις που είχε με τα αδέρφια της όσο ζούσαν και ίσως ακόμη να αμφισβήτησε τη στενή σχέση του ομιλητή με τον ίδιο.

²³ Harisson(1968): σσ 108-11

²⁴ Ισαίος 1.2

²⁵ Ισαίος 1.17,38,48

Όταν θα είχαν επιβεβαιώσει στο δικαστήριο την συγγενική σχέση της αντιδίκου με τον αποθανόντα θα εστίασαν στον τρόπο σύνταξης της διαθήκης (34). Η Griffith (2013,17) τονίζει ότι σε μια δικαστική διαμάχη η κάθε πλευρά επιτίθεται στη νομιμότητα του αντιπάλου. Ο ομιλητής στον *Αιγινητικό* τονίζει ότι ο νόμος δίνει την ελευθερία σε κάποιον που δεν έχει γνήσια τέκνα να υιοθετεί και να δίνει την περιουσία του όπως ο ίδιος επιθυμεί (κατὰ δόσιν). Από την πλευρά τους οι αντίδικοι αμφισβητούν την εγκυρότητα της διαθήκης. Για την ακρίβεια ζητούν την ακύρωση της διαθήκης στο δικαστήριο και μερίδιο από την περιουσία του Θρασύλοχου (κατὰ γένος). Στους λόγους του Ισαίου κάποιος που ήθελε να υποστηρίξει στο δικαστήριο ότι μια διαθήκη ήταν άκυρη, τόνιζε ότι ο διαθέτης την ώρα της σύνταξης δεν είχε σώας τας φρένας ή επηρεάστηκε από κάποια γυναίκα. Στον *Αιγινητικό*, ο ομιλητής αναφέρει (12) ότι ο Θρασύλοχος ήταν σε άσχημη κατάσταση και δεν είχε καμία ελπίδα να ζήσει γι αυτό και προσκάλεσε μάρτυρες για τον υιοθετήσει.

Ο Θρασύλοχος έπασχε από φυματίωση και τους τελευταίους έξι μήνες τις αρρώστιας του ήταν κατάκοιτος. Είναι πολύ πιθανό οι αντίδικοι να επέμειναν στην ομιλία τους στις συνθήκες κάτω από τις οποίες συντάχθηκε η διαθήκη βασιζόμενοι στον νόμο σύμφωνα με τον οποίο μια υιοθεσία ήταν άκυρη αν αυτός που επρόκειτο να υιοθετήσει «είχε χάσει τα λογικά του λόγω τρέλας, γήρατος, βρίσκεται υπό την επίρεια φαρμάκων ή ασθένειας ή υπό την επιρροή μιας γυναίκας ή υπό την απειλή βίας ή περιορισμού ελευθερίας»²⁶. Οι αντίδικοι πιθανά θα τόνισαν ότι αν η διαθήκη που συνέταξε ο Θρασύλοχος απέκλειε την αντίδικο, την αδελφή του από την κληρονομιά, σίγουρα ήταν παράφρων και οι δικαστές θα πράξουν δίκαια αν την θεωρήσουν άκυρη²⁷. Επιπλέον, θα ανέφεραν την απουσία μαρτύρων από την πλευρά του ομιλητή του *Αιγινητικού*. Είναι πιθανόν να υποστήριξαν ότι δεν θα ήταν προς το συμφέρον του ομιλητή να καλέσει μάρτυρες στο δικαστήριο γιατί όλοι παραδέχονται ότι η περιουσία του αποθανόντος μεταβαίνει στους πλησιέστερους συγγενείς.²⁸ Στον τέταρτο λόγο του Ισαίου οι πρώτοι εξάδελφοι του αποθανόντα Νικόστρατου διεκδικούν την κληρονομιά ως πλησιέστεροι συγγενείς και αμφισβητούν ότι ο αποθανών συνέταξε διαθήκη και άφησε κληρονόμο του κάποιον Χαριάδη. Και αυτοί υποστηρίζουν ότι οι νόμοι που αφορούν στις διαθήκες ευνοούν τους συγγενείς γιατί ο νόμος δεν επιτρέπει σε κάποιον να δώσει την περιουσία του αν δεν έχει τας φρένας του σώας.

Όμως για την κληρονομιά λόγω συγγένειας δεν ορίζεται κάτι τέτοιο. Ο πλησιέστερος συγγενής λαμβάνει αναμφισβήτητα την περιουσία του αποθανόντος ανεξάρτητα από την διανοητική κατάσταση στην οποία βρίσκεται (Ισ. 4.16). Θα υποστήριξαν, δηλαδή, ότι ο ομιλητής προσπαθεί να τους στερήσει όσα οι νόμοι τους δίνουν (Ισαίος 4.21). Ακόμα, θα εξηγούσαν στο δικαστήριο γιατί η αντίδικο δεν συμμετείχε στα διαδικαστικά για την κηδεία των αδερφών της.

²⁶ Ισαίος 2.19, 4.15, 6.9, Δημ.46.14, 48.56

²⁷ Ισαίος 1.21

²⁸ Ισαίος 4.16

Στον όγδοο λόγο του Ισαίου ο ομιλητής δηλώνει την απουσία του σε εκστρατεία την στιγμή της αναγγελίας του θανάτου του αδελφού του Ασύφιλου για να δικαιολογήσει το γεγονός ότι δεν παρέστη στην κηδεία του και δεν τέλεσε τα νομιζόμενα ως πλησιέστερος συγγενής (9.3-4). Η πλευρά της αντιδίκου επίσης θα παράθεσε τους λόγους για τους οποίους δεν κατάφερε να παρευρεθεί στην κηδεία του Θρασύλοχου και να αποδώσει τις πρέπουσες τιμές.

Δεν αποκλείεται, επίσης, οι συνήγοροι της αντιδίκου να αντεπιτέθηκαν στον ομιλητή του *Αιγινήτικου* χρησιμοποιώντας ένα δικό του επιχείρημα, αυτό του δόλου. Πιο συγκεκριμένα, στην παράγραφο 38 του *Αιγινήτικου* αναφέρεται ότι ο Σώπολις, αδελφός του Θρασύλοχου, μισούσε την αντίδικο καθώς θεωρούσε ότι προσπαθεί να σφετεριστεί την περιουσία τους με δόλο. Αντιστρέφοντας το επιχείρημα η άλλη πλευρά μάλλον θα ισχυρίστηκε ότι είναι πιο πιθανόν ένας που δεν έχει σχέση με την οικογένεια να επιβουλεύεται την περιουσία. Πιθανώς, να στηρίχτηκαν στο γεγονός ότι λόγω της μακρόχρονης φιλίας του με τον Θρασύλοχο, ο ομιλητής γνώριζε πολύ καλά τα περιουσιακά του στοιχεία. Ήξερε, θα υποστήριξαν, ότι ο πατέρας του Θρασύλοχου αφού κληρονόμησε την τέχνη του μάντη από τον Πολεμαίνετο, απέκτησε μεγάλη περιουσία και όταν εγκαταστάθηκε στη Σίφνο ήταν ο πλουσιότερος από τους πολίτες εκεί (7). Αυτήν την περιουσία την κληρονομούν τα τρία παιδιά του, ο Σώπολις, ο Θρασύλοχος και η αδελφή τους (και πλέον γυναίκα του ομιλητή). Την περίοδο μάλιστα που ο Θρασύλοχος έπασχε από φυματίωση ήταν πια ο μόνος αρσενικός κληρονόμος καθώς ο Σώπολις είχε πεθάνει.

Οι αντίδικοι θα τόνισαν ότι ο ομιλητής επιδίωκε με την στάση του να αναγκάσει τον Θρασύλοχο να του δώσει την περιουσία και την αδελφή του για γυναίκα του πείθοντάς τον ότι ήταν η μόνη λύση. Αυτός, καταβεβλημένος από την αρρώστια ήταν ευάλωτος σε ψυχολογικούς εκβιασμούς. Επίσης, οι αντίπαλοι ενδεχομένως να υποστήριξαν ότι κατά την διαμονή τους στην Αίγινα ο ομιλητής ήταν σε θέση να εκτιμήσει το ύψος της περιουσίας του θανόντος. Το σπίτι του ήταν σίγουρα μεσαίου μεγέθους. Αυτό προκύπτει από τον αριθμό των προσώπων που φιλοξενούσε. Κατοικούσαν το ίδιο διάστημα σε αυτό το σπίτι ο ίδιος, η αδελφή του και η μητέρα του, οι δούλοι, ο ομιλητής και ο δούλος που τον φρόντιζε. Έχοντας επίγνωση της περιουσίας που θα κληρονομούσε, θα υποστήριξαν οι αντίπαλοι, αν τον υιοθετούσε ο Θρασύλοχος, ο ομιλητής μηχανεύτηκε τρόπους για να του αποσπάσει την κληρονομιά. Μπορεί στο σημείο αυτό να απηύθυναν και ένα πιθανολογικό ερώτημα στους δικαστές: δεν θα προτιμούσε ο Θρασύλοχος να παντρεύει την αδελφή του με ένα συγγενή για να εξασφαλίσει την συνέχεια του οίκου του από το να υιοθετήσει έναν ξένο;²⁹ Τέλος, είναι πιθανόν να αξιοποίησαν και εκείνοι ένα επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο ομιλητής, ότι δηλαδή ο Θράσυλλος θα υπέφερε στον Άδη, αν έβλεπε ότι η κόρη του στερείται την περιουσία του και ένας ξένος γίνεται κληρονόμος αυτής που ο ίδιος απέκτησε (42).

²⁹ Δημ 43.75

Επομένως, η αντίπαλη πλευρά θεώρησε άκυρη την διαθήκη που παρουσίασε ο ομιλητής γιατί απέκλειε από αυτήν ένα συγγενικό πρόσωπο του διαθέτη, δηλαδή την ετεροθαλή αδελφή του Θρασύλοχου. Πιθανόν να υποστήριξε τις αδιευκρίνιστες συνθήκες κάτω από τις οποίες συντάχθηκε η διαθήκη καθώς ο Θρασύλοχος ήταν βαριά άρρωστος -γεγονός που αντιβαίνει στο νόμο ότι κάποιος δεν μπορούσε να συντάξει διαθήκη αν δεν είχε σώας τας φρένας. Είναι πιθανόν επίσης να αναφέρθηκε στην απουσία μαρτύρων στο δικαστήριο, γεγονός που κινεί υποψίες για τον τρόπο που συντάχθηκε η διαθήκη. Τέλος, αφού θα επιβεβαίωσε την συγγένεια της με τον Θρασύλοχο και τις φιλικές σχέσεις που είχαν όσο ζούσε μάλλον θα παρουσίασε τον ομιλητή ως ένα ξένο που επιβουλεύεταν την κληρονομιά.

Κεφάλαιο 2

4. Η αφήγηση του λόγου και οι ηθικές αξίες

Στην Εισαγωγή της παρούσας εργασίας αναφέρθηκε ότι ο ομιλητής του *Αιγινητικού* θα εστιάσει σε ζητήματα όπως αυτά της φιλίας, της περίθαλψης ασθενούς, της τέλεσης των επικήδειων τελετών, ακόμα και της συνεισφοράς του στις υποθέσεις της πόλης. Ο τρόπος που ο ομιλητής αφηγείται αυτά τα γεγονότα μεταφέρει συγκεκριμένα συναισθήματα στο ακροατήριο όπως αυτό του φόβου, του οίκτου, της αηδίας και τέλος της οργής που στοχεύει να προκληθεί από την απουσία της αντιδίκου του όταν οι αδελφοί της την είχαν ανάγκη. Στόχος του να αποδείξει ότι ο ίδιος αξίζει να είναι ο κληρονόμος της περιουσίας του Θρασύλοχου, γεγονός που υποστηρίζει ότι πρέπει να κριθεί από την συμπεριφορά του ίδιου και της αντιδίκου του όσο ζούσε ο Θρασύλοχος. Δεν μπορεί κανείς να επιβεβαιώσει αν όντως τα γεγονότα εξελίχθηκαν όπως παρουσιάζονται στον *Αιγινητικό*. Πρώτον γιατί δεν υπάρχουν μάρτυρες να τα επιβεβαιώσουν και δεύτερον και κυριότερο γιατί δεν εξετάζουμε αυτό. Κυρίως ενδιαφερόμαστε για τον τρόπο που επέλεξε ο Ισοκράτης να στήσει την αφήγηση του ώστε ο πελάτης του να ανακηρυχτεί νόμιμος κληρονόμος της περιουσίας του

Θρασύλοχου. Αυτό που εξετάζεται λοιπόν είναι το πως παρουσιάζονται τα γεγονότα ώστε να φαίνονται αληθείς και όχι αν πράγματι είναι. Η αφήγηση του *Αιγινητικού* στήνεται γύρω από την φιλία που συνέδεε τον ομιλητή με τον Θρασύλοχο. Μέσα από την αφήγηση των γεγονότων διαφαίνονται οι λεγόμενες ηθικές αξίες, δηλαδή ο τρόπος σκέψης και συμπεριφοράς τόσο των Αιγινητών μιας και εκεί διεξάγεται η δίκη όσο και των Αθηναίων καθώς ο Ισοκράτης, ο οποίος συνέταξε τον λόγο, ήταν Αθηναίος. Στον *Αιγινητικό* τονίζεται η ηθική υποχρέωση ενός ατόμου να φροντίσει τον άρρωστο πόσο μάλλον όταν αυτός βρίσκεται εντός του οίκου του. Ο ομιλητής, τιμώντας την φιλία του με τον Θρασύλοχο, αναλαμβάνει εξ' ολοκλήρου τη νοσηλεία του ως ένδειξη αγάπης και αφοσίωσης προς αυτόν.

Είναι σύνηθες σε μία δίκη που αφορούσε ζητήματα κληρονομιάς, ένας διάδικος υπερασπιζόμενος την εγκυρότητα μιας διαθήκης να τονίζει τη στενή του σχέση με τον αποθανόντα. Στον ένατο λόγο του Ισαίου ένα από τα βασικά επιχειρήματα του ομιλητή-ενάντια στη γνησιότητα της διαθήκης που προβάλλουν οι αντίπαλοι-είναι ότι ο Αστύφιλος (ο αποθανών διαθέτης) σίγουρα είχε χάσει τα λογικά του αν πράγματι υιοθέτησε τον ορκισμένο εχθρό του. Επίσης, ένας διάδικος θα αποκτούσε ισχυρό πλεονέκτημα όχι μόνο αν υποστήριζε ότι διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον αποθανόντα όσο ζούσε αλλά και ότι μετά τον θάνατό του ανέλαβε την κηδεία του και τέλεσε τις νεκρικές τιμές (σε αντίθεση με τον αντίπαλό του). Ο ομιλητής του δεύτερου λόγου του Ισαίου, αναφέρει ότι ο Μενεκλής (του οποίου η περιουσία διεκδικείται) άρχισε να σκέφτεται πώς θα αποφύγει την ατεκνία και πώς θα βρει κάποιον να τον γηροκομήσει όσο ζει, να τον θάψει όταν πεθάνει και στο μέλλον να του προσφέρει τις νόμιμες τελετές. Γι' αυτούς τους λόγους αποφάσισε να υιοθετήσει ένα γιο μέσα από την οικογένειά του (2.10-11). Οι διαθήκες επιλέγονται ως τρόπος υιοθεσίας από αυτούς που φοβούνται ότι θα πεθάνουν³⁰ και θέλουν να εξασφαλίσουν ότι θα έχουν κάποιον να τους φροντίζει μέχρι το τέλος και ότι θα αναλάβει την ταφή τους. Εξασφαλίζουν ταυτόχρονα με αυτόν τον τρόπο και την συνέχιση του οίκου τους.

Η συνέχιση του οίκου για τους αρχαίους Έλληνες ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Ο οίκος, όπως λέει χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στο πρώτο βιβλίο των *Πολιτικών*(1252α1-1253α39) ήταν η μικρότερη μονάδα, το μικρότερο συστατικό στοιχείο της κοινωνίας. Ο οίκος έπρεπε να έχει συνέχεια στο χρόνο, είχε παρελθόν (τους προγόνους) και μέλλον (τους απογόνους). Γι' αυτό και ήταν υποχρέωση κάθε ενήλικου άνδρα να σέβεται το παρελθόν του οίκου του και να εξασφαλίζει τη συνέχειά του στο μέλλον. «Η έννοια του οίκου περιλαμβάνει την οικογενειακή περιουσία, τις εστιακές και θρησκευτικές τελετές, συμπεριλαμβανομένων και τελετών προς τιμήν των νεκρών μελών».³¹ Συνεπώς, ένας Αθηναίος (όπως βέβαια και κάθε αρχαίος Έλληνας) απέδιδε μεγάλη σημασία στη διατήρηση του οίκου του και στην συνέχισή του μετά τον θάνατο του εκάστοτε

³⁰ Ισαίος 7.9, 5.6, 6.5, 9.6

³¹ Rubinstein(1993): σσ 68-75, Griffith-Williams(2012) σσ 146-148, Fisher(1976): σσ 5

κυρίου του. Τα νόθα παιδιά αν και μπορούσαν να ζουν στο σπίτι και να συμμετέχουν στις θρησκευτικές τελετές δεν ήταν μέλη του οίκου, ο οποίος προοριζόταν μόνο για τους γνήσιους συγγενείς του άνδρα». ³²

Η σημασία του οίκου αναλύεται στο άρθρο της Griffith- Williams (2012) στο οποίο υποστηρίζεται ότι στην κλασική Αθήνα οι Αθηναίοι είχαν την δυνατότητα σε περίπτωση ατεκνίας να υιοθετήσουν κάποιον της επιλογής τους με διαθήκη. Αυτό γινόταν όχι μόνο για να εξασφαλιστεί η κληροδότηση της περιουσίας, αλλά και για να εξασφαλιστεί η συνέχιση του οίκου, που όπως αναφέρθηκε είχε ευρεία σημασία ως όρος. Σήμαινε μια σειρά από καθήκοντα και υποχρεώσεις για τον θετό γιο, όπως π.χ. να φροντίσει τον πατέρα του όταν πια ο ίδιος δεν θα μπορούσε να φροντίσει τον εαυτό του και να πραγματοποιήσει την κηδεία του και τις αναμνηστικές τελετές γύρω από αυτήν. Ιδανικά, η περιουσία περιερχόταν στην κυριότητα γνήσιων φυσικών τέκνων, όμως ο νόμος περί διαθήκης και η ελευθερία που έδινε σε έναν άνδρα να υιοθετήσει όποιον ήθελε δείχνει ακριβώς την ανάγκη συνέχισης του οίκου. ³³ «Η συνέχεια του οίκου ήταν ζήτημα δημόσιου αλλά και ιδιωτικού ενδιαφέροντος στην Αθήνα, και ένα δικαστήριο το λάμβανε σοβαρά υπόψη». ³⁴

Οι συχνές αναφορές του ομιλητή στην ερήμωση του οίκου και την αιδώ που αυτή θα προκαλούσε στην οικογένεια του Θρασύλοχου παρέχει ορισμένα στοιχεία για την αξία του οίκου και στην Αίγινα. Ήδη από τον πρόλογο ο ομιλητής κατηγορεί την αντιδίκου ότι προσπαθεί να ακυρώσει την διαθήκη και να αφήσει την οικογένεια χωρίς κληρονόμους. Στην παράγραφο 34 επίσης ο ομιλητής αναφέρει ότι ο Θρασύλοχος τακτοποίησε τις υποθέσεις του με το πιο συμφέροντα για τον ίδιο τρόπο εφόσον δεν άφησε την οικογένειά του έρημη κληρονόμων (35). Αν λοιπόν οι δικαστές αποφασίσουν να πάρουν το μέρος της αντιδίκου θα δυσχεραστήσουν και την μητέρα των τριών αδελφών γιατί θα δει να ερημώνεται η οικογένεια από κληρονόμους. Με αυτήν την αναφορά του στον έρημο οίκο ο ομιλητής επιδιώκει να αντικρούσει για άλλη μια φορά το επιχείρημα της αντιδίκου περί συγγενειάς της με τον αποθανόντα. Ένας οίκος μένει έρημος όταν κάποιος Αθηναίος πέθαινε χωρίς να αφήσει απογόνους είτε γνήσιους είτε με υιοθεσία. Η οικογένειά του βέβαια μπορούσε να υιοθετήσει έναν γιο μετά τον θάνατό του και να εξασφαλίσει έτσι την συνέχιση του οίκου του. ³⁵ Αν δεν συνέβαινε αυτό, τότε η περιουσία του μεταβιβαζόταν στον πιο κοντινό συγγενή σύμφωνα με την κληρονομική διαδοχή και τότε ο οίκος χάνεται στο χρόνο. ³⁶

Ο Θρασύλοχος λοιπόν, όπως δηλώνεται στον λόγο, υιοθετεί τον ομιλητή αποβλέποντας στη συνέχιση του οίκου του. Αν ο οίκος του έμενε έρημος δεν θα υπήρχε κανένας να τον θάψει και να

³² Macdowell(1989): σσ 134-5, Harrison(1968) σσ 125-126, Todd(1993) σσ 177

³³ Griffith-Williams(2012) σσ 146-148

³⁴ Macdowell(1989): σσ 134

³⁵ Rubinstein(1993) : σσ

³⁶ Griffith-Williams(2012): σσ 146-148

φροντίσει για τις αναμνηστικές τελετές. Η λατρεία του τάφου ήταν μια σημαντική εκδήλωση της οικογένειας η οποία δεν περιλάμβανε μόνο τη ζωή αλλά και τον θάνατο. Οι σωζόμενοι λόγοι τονίζουν την σημασία της υιοθεσίας ως μέσου αποτροπής της ερήμωσης του οίκου σε συνδυασμό με επιχειρήματα σχετικά με τις τελετές ταφής και την ετήσια ανάμνηση του θανόντος. Οι συγγενείς είχαν την ηθική κυρίως υποχρέωση να φέρουν εις πέρας τα τυπικά της τελετής κατά την διάρκεια του πένθους. Στον «Προς Μακαρτάτον» λόγο του Δημοσθένη, αναγιγνώσκεται ο νόμος που αφορά στα διαδικαστικά της κηδείας του αποθανόντος (62).³⁷ Οι τελετουργίες που ακολουθούσαν την ταφή και γίνονταν κατά την διάρκεια των τριάντα ημερών του πένθους χαρακτηρίζονταν τα *νομιζόμενα* ή *νόμιμα*.³⁸ Ο γιος ήταν όμως αυτός που είχε την νομική υποχρέωση να φροντίζει για τις ανάγκες του πατέρα του όταν αυτός δεν ήταν πια σε θέση να το πράξει και επίσης αναλάμβανε τις υποχρεώσεις γύρω από τα *νομιζόμενα*. Αν δεν το έκανε αυτό, τιμωρούνταν σύμφωνα με τον νόμο με πλήρη ατιμία (*γραφὴ κακώσεως γονέων*).

Συνηθίζεται σε λόγους που αφορούν στη διεκδίκηση κληρονομιάς οι ομιλητές που θέλουν να αποδείξουν την συγγένεια τους με τον αποθανόντα να αναφέρονται στις νεκρικές τελετές ή να κατηγορούν τους αντιδίκους- συγγενείς του αποθανόντα ότι παρέλειψαν να εκτελέσουν τα δέοντα γύρω από την κηδεία και τις αναμνηστικές τελετές.³⁹ Η αντίδικος στον *Αιγινήτικο* δείχνει αδιαφορία ως προς την διεκπεραίωση των νεκρικών τιμών στον Θρασύλοχο και τον Σώπολι και με αυτόν τον τρόπο ο ομιλητής αποδεικνύει ότι φέρθηκε καλύτερα και από συγγενή σε αντίθεση με την αντίδικο του.

5. Η φιλία του ομιλητή με τον Θρασύλοχο.

*Ἐν τοῖς κακοῖς γὰρ ἀγαθοὶ σαφέστατοι φίλοι·
τὰ χρηστὰ δ' αὖθ' ἕκαστ' ἔχει φίλους.*

Εκάβη, Ευριπίδης

³⁷ Ο αποθανών βρισκόταν στην οικία που επιθυμεί η οικογένειά του. Η εκφορά του γινόταν την επόμενη μέρα από τον θάνατό του πριν την ανατολή του ήλιου. Οι άντρες βιάζονταν μπροστά οι γυναίκες πίσω. Οι γυναίκες δεν είχαν το δικαίωμα να εισέρχονται στην οικία του αποθανόντος ή να τον ακολουθήσουν στην εκφορά αν ήταν κάτω των 60 ετών εκτός αν ήταν συγγενείς μέχρι των θυγατέρων των ξαδέρφων του.

³⁸ Griffith-Williams(2012) : 158-159, Rubinstein(1993): 75 Cox(1998) : 131-135

³⁹ Ισαίος 2.10-11, 20, 36-37,47, 4.20, 8.21,39

Η Εκάβη στην ομώνυμη τραγωδία απευθυνόμενη στον Αγαμέμνονα λέει ότι οι φίλοι φαίνονται στις συμφορές(1226-27).Ο Αριστοτέλης από την άλλη υποστηρίζει στην *Ρητορική* ότι οι φίλοι ορίζονται με βάση την καλή θέληση που δείχνουν σε δύσκολες καταστάσεις. Η ιδανική φιλία ήταν τόσο ισχυρή όσο η αγάπη μεταξύ των συγγενών(1381b-1382a)

Η συμπεριφορά της αντιδίκου όπως παρουσιάζεται στον λόγο τεκμηριώνει, σύμφωνα με τον ομιλητή, τις εχθρικές σχέσεις που είχε με την οικογένεια του Θρασύλοχου (32). Αντίθετα ο ίδιος ήταν φίλος με τον Θρασύλοχο από όταν ήταν και οι δύο μικρά παιδιά. Αγαπούσαν ο ένας τον άλλον περισσότερο από τους αδελφούς τους και δεν έπαιρναν μέρος ούτε σε θυσία ούτε σε θεωρία ούτε σε καμιά άλλη γιορτή αν δεν ήταν μαζί. Από μικροί είχαν στενές σχέσεις αγάπης και οικειότητας κάτι που συνεχίστηκε κατά την ενηλικίωσή τους.⁴⁰ Στον λόγο αντιπαραβάλλεται η φιλία του ομιλητή με τον Θρασύλοχο με τις εχθρικές σχέσεις του με την αντίδικο. Η αντίθεση εκφράζεται μέσα από την σύγκριση. Συγκρίνει την δική του στάση απέναντι στον Θρασύλοχο όσο ζούσε και ειδικά την περίοδο της αρρώστιας του σε σχέση με αυτήν της αντιδίκου. Η σύγκριση έχει ως απώτερο στόχο να προβάλλει τον χαρακτήρα των δύο αντιδίκων: να εξάρει το ήθος του ομιλητή και να υποβαθμίσει τον αντίπαλο. Πρόκειται για τα λεγόμενα *ad hominem* επιχειρήματα,⁴¹ τα οποία χαρακτηρίζουν την ρητορική μέθοδο του Ισαίου, αλλά απαντούν ευρέως και στον *Αιγινητικό*. Η αναφορά στον χαρακτήρα των δύο αντιδίκων προσθέτει ταυτόχρονα κύρος στο βασικό επιχείρημα του *Αιγινητικού*: ο Θρασύλοχος ήταν αναπόφευκτο να υιοθετήσει τον φίλο του. Γι' αυτό και ο Ισοκράτης δίνει τόση έμφαση στο χρονικό της φιλίας του Θρασύλοχου με τον ομιλητή. Ο Θρασύλοχος του αποδίδει *χάριν*. Τον ευγνωμονεί που στάθηκε δίπλα του στις ευχάριστες αλλά κυρίως στις δύσκολες στιγμές. Το δώρο του είναι η κληρονομιά. Η ευγνωμοσύνη του εκφράζεται μέσα από αυτήν την υιοθεσία.

Η φιλία τους αυτή κληροδοτείται από τους πατέρες τους. Η λέξη μάλιστα που εκφράζει τη μεταβίβαση της φιλίας είναι η μετοχή «παραλαβόντες», τύπος που συναντάμε συχνά όταν αναφέρεται κανείς στην κληρονομιά, π.χ στην παράγραφο 5 «ουσίαν παρέλαβεν- τοςαύτην φιλιάν παραλαβόντες»(10) και επιλέγεται για να δηλώσει την αξία της φιλίας τους,μια φιλία που συνεχίστηκε από τους ίδιους και έκλεισε με το να κληροδοτήσει ο Θρασύλοχος την περιουσία του και την αδερφή του στον ομιλητή. Η συγγένεια λοιπόν και η φιλία των δύο ξεκινά όταν ο Θράσυλλος,πατέρας του Θρασύλοχου,παντρεύεται στη Σίφνο μία αδελφή του πατέρα του ομιλητή η οποία πέθανε χωρίς να αποκτήσει μαζί της απογόνους. Η επόμενη σύζυγός του ανήκει και αυτή στην οικογένεια του ομιλητή. Η επιλογή από την συγκεκριμένη οικογένεια έγινε γιατί ήξερε ότι η

⁴⁰ Ισαίος 8.15-17, Griffith-Williams(2013) :σσ 121

⁴¹ Χατζηλάμπρου(2014): 137-153

οικογένεια του ομιλητή ήταν πρώτη στην καταγωγή και την κοινωνική θέση, επίσης με αυτό τον τρόπο τιμούσε τη φιλία τους και δεν ήθελε να χαλάσει την συγγενική του σχέση με την οικογένεια του. Ο ομιλητής αναφέρει ότι όσο ήταν παιδιά τους συνέδεε αγάπη που ξεπερνούσε την αδερφική. Είχαν απόλυτη σύμπνοια απόψεων σχετικά με ζητήματα της πόλης και θεωρούσαν τους ίδιους φίλους και εχθρούς. Ήταν μαζί μέχρι το τέλος της ζωής του Θρασύλοχου μέχρι δηλαδή την στιγμή που αρρώστησε βαριά. Την περίοδο της αρρώστιας του τίμησε την μακροχρόνια φιλία τους υπηρετώντας τον με τόσους κόπους ώστε ο Θρασύλοχος πίστεψε ότι δεν ήταν σε θέση να του ανταποδώσει την χάρη για αυτά που του προσέφερε(11).

Ο ομιλητής αυτό που επιδιώκει να καταστήσει σαφές μέσα από την αφήγηση του χρονικού της φιλίας τους είναι η διαρκής παρουσία του στην ζωή του Θρασύλοχου ειδικά στις δύσκολες στιγμές. Η αφήγηση στήνεται με τέτοιο τρόπο ώστε η υιοθεσία του να φανεί ως φυσική εξέλιξη των πραγμάτων. Ποιος θα ήταν ο πιο κατάλληλος να κληρονομήσει αυτήν την περιουσία πέρα από τον ομιλητή που κινδύνευσε πολλές φορές για να μην χαθεί; Το πρώτο περιστατικό που αναφέρεται ήταν όταν ο Πασίνοσ κατέλαβε την Πάρο όπου βρισκόταν η περιουσία της οικογένειας του Θρασύλοχου. Ο ομιλητής πήγε τη νύχτα με πλοίο προκειμένου να τη σώσει. Ήταν μάλιστα τόσο επικίνδυνο το εγχείρημα ώστε να αναφέρει ότι μερικοί από τους Σίφνιους εξόριστους σκότωσαν σε μία μέρα τον πατέρα, τον θείο, τον γαμπρό και τα τρία του ξαδέρφια. Αψηφώντας τις τόσες απώλειες, αναχώρησε γρήγορα για την Πάρο. Πίστευε ότι έπρεπε να διακινδυνεύσει για την οικογένεια του Θρασύλοχου όπως θα έκανε για τον ίδιο του τον εαυτό (19). Σώζει έτσι τον Θρασύλοχο την οικογένεια και την περιουσία του αφήνοντας τους δικούς του.

Η αφήγηση του λόγου μας μεταφέρει στην Τροιζίνα, όπου εγκαταστάθηκαν ύστερα από παράκληση του Θρασύλοχου. Υποστηρίζεται ότι ο Θρασύλοχος ήθελε δίπλα του τον ομιλητή επειδή αισθανόταν αδύναμος και γιατί δεν θα είχε την δυνατότητα να διαχειριστεί την περιουσία του. Οι φίλοι και η μητέρα του ομιλητή φοβόντουσαν γι' αυτόν και την υγεία του και προσπάθησαν να τον αποτρέψουν διότι, όπως αναφέρεται στον *Αιγινήτικο*, είχαν πληροφορίες ότι οι συνθήκες διαβίωσης στην περιοχή ήταν επιβλαβείς για την υγεία. Ωστόσο ο ομιλητής αψηφώντας τις συμβουλές και τις προειδοποιήσεις των δικών του ανθρώπων αποφασίζει να ακολουθήσει τον φίλο του για να μην τον δυσαρεστήσει. Εκεί χάνει από αρρώστιες την αδελφή του και την μητέρα του ενώ και ο ίδιος κινδύνευσε (22-23). Δεν κινδύνευσε όμως τόσο όσο κατά την περίοδο που ο φίλος του προσβάλλεται από φυματίωση. Η αφήγηση κλιμακώνεται σταδιακά και κορυφώνεται την περίοδο της περίθαλψης.

Η Περίθαλψη στον Αιγινήτικο

«καὶ μὴν οὐδὲ τοῦθ' ἔξουσιν εἰπεῖν ὡς εὖ μὲν πράττοντος Θρασυλόχου πάντα ταῦθ' ὑπέμενον, δυστυχήσαντα δ' αὐτὸν ἀπέλιπον: ἐν αὐτοῖς γὰρ τούτοις ἔτι σαφέστερον καὶ μᾶλλον ἐνεπεδειξάμην τὴν εὐνοίαν εἶχον εἰς ἐκεῖνον.»(19.24)

Η περίθαλψη που προσφέρει ο ομιλητής στον φίλο του εντάσσεται στην ενότητα της φιλίας καθώς αποτελεί τη μέγιστη απόδειξη της φιλίας και της αγάπης που τους ένωνε. Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί η φροντίδα του Κύρου στον παππού του Αστυάγη. Ο Ξενοφών αφηγείται στο έργο του *Κύρου Παιδεία*(1.4.2) ότι όταν ο Αστυάγης αρρώστησε, ο Κύρος δεν έλειψε ποτέ από κοντά του. Δεν έπαψε να κλαίει και ήταν φανερό πως φοβόταν υπερβολικά μήπως πεθάνει ο παππούς του. Τη νύχτα πρώτος ο Κύρος καταλάβαινε ότι ο Αστυάγης χρειαζόταν κάτι και πρώτος πηδούσε από το κρεβάτι του για να τον υπηρετήσει. Με αυτόν τον τρόπο κέρδισε την αγάπη του Αστυάγη. Κάτι ανάλογο περιγράφεται στον *Αιγινήτικο*. Ο ομιλητής αναλαμβάνει με προθυμία την περίθαλψη του Θρασύλοχου όταν αυτός προσεβλήθη από φυματίωση. Ο ομιλητής αναφέρει στο δικαστήριο τις δυσμενείς συνθήκες κάτω από τις οποίες φρόντιζε τον φίλο του ώστε να φανεί ότι μόνο κάποιος που νοιαζόταν και αγαπούσε τον Θρασύλοχο θα μπορούσε να υπομείνει και τελικά να τις προσπεράσει(28). Το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν η σωματική και ψυχική υγεία του φίλου του(27-29). Τον περιποιήθηκε με τέτοιο τρόπο όπως κανείς άλλος δεν θα μπορούσε (19.24 οὕτως αὐτὸν ἐθεράπευσα ὡς οὐκ οἶδ' ὅστις πώποθ' ἕτερος ἕτερον).

Ο *Αιγινήτικός* μας δίνει την δυνατότητα να εξετάσουμε μια περίπτωση κατά την οποία ένας άντρας είναι αυτός που αναλαμβάνει την περίθαλψη. Η Sternberg (2000)⁴² αναφέρει τον ρόλο των γυναικών ως αρμόδιων για την περίθαλψη με συγκεκριμένες αναφορές, χωρίς να θεωρεί ότι οι άντρες αποκλείονται από ένα τέτοιο ρόλο. Οι άντρες συχνά στην αρχαιότητα έπαιρναν τον ρόλο του νοσηλευτή⁴³. Ο Θουκυδίδης στην περιγραφή του λοιμού στη Αθήνα στο δεύτερο βιβλίο του(2.51) περιγράφει ότι άντρες αναλάμβαναν την περίθαλψη των φίλων του και έδειχναν έτσι την συμπαράσταση τους στους άρρωστους. Ο ομιλητής στον συγκεκριμένο λόγο φροντίζει με έναν δούλο του όχι μόνο τον Θρασύλοχο αλλά την αδελφή του και την μητέρα του οι οποίες φτάνουν και οι ίδιες άρρωστες από την Τροιζήνα στην Αίγινα. (25). Ο ομιλητής την περίοδο της περίθαλψης θέτει σε μεγάλο κίνδυνο τη ζωή του (24). Στην ανησυχία των κοινών τους φίλων για την υγεία του

⁴² Sternberg(2000): σσ 28-29

⁴³ Δημ.30.34, Θουκ.2.51, Ξεν. Κυρ.1.,4.2

απαντούσε ότι θα προτιμούσε να πεθάνει εκείνος πιο γρήγορα παρά να τον αφήσει να πεθάνει πριν την ώρα του παραμελημένος από τους ανθρώπους του στενού του κύκλου.

Ο Θρασύλοχος προσεβλήθη από φυματίωση μετά την εγκατάσταση του στην Αίγινα. Το μεγαλύτερο διάστημα βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση, μπορούσε όμως να περπατήσει. Όταν όμως χειροτέρευσε ήταν επί έξι μήνες κατάκοιτος στο κρεβάτι. Από τα ιπποκρατικά κείμενα μαθαίνουμε ότι όποιος έχει πύον για πολύ καιρό αδυνατεί να κινηθεί. Πληροφορούμαστε ότι όσοι ασθενείς διαφεύγουν τον θάνατο από την κυνάγχη,πάθηση η οποία μεταφέρεται στους πνεύμονες,πεθαίνουν εντός επτά ημερών. Αν όμως επιζήσουν αυτό το διάστημα παρουσιάζουν πύον στο θώρακα. Οι πάσχοντες από πύον στο θώρακα θεραπεύονται εάν ο πνεύμονάς τους καθαριστεί. Αν όχι παρουσιάζουν φυματίωση. Τέλος,παρατίθεται το παρακάτω χωρίο από τους *Αφορισμούς* του Ιπποκράτη για την ευκολότερη κατανόηση της κατάστασης του Θρασύλοχου: «Τῆ Σίμου ἐν τόκῳ σεισθείσῃ, ἄλγημα περὶ στῆθος καὶ πλευρόν· βῆξ, πυρετοὶ, ἀποχρέμψεις πυώδες. Φθίσις κατέστη·καὶ ἕξ μῆνας οἱ πυρετοὶ·καὶ διάρροια αἰεὶ· ἐπὶ τέλει, παῦσις πυρετῶν· κοιλίη ἔστη μετὰ τὴν παῦσιν· ἡμέρας μεθ' ἑπτὰ ἐτελεύτησεν»⁴⁴.

Στον λόγο αναφέρεται ότι ο Θρασύλοχος έπασχε από φυματίωση και ήταν για πολύ καιρό ασθενής (11), είχε πύον και δεν μπορούσε να σηκωθεί από το κρεβάτι (24). Πιο συγκεκριμένα, ο όρος *φθίσις* στην αρχαία Ελλάδα παρέπεμπε σε γενικότερη σωματική αδυναμία. Στα ιπποκρατικά κείμενα όποιος πάσχει από αυτήν πεθαίνει πολύ γρήγορα ενώ όταν αναφέρεται ο όρος *φθόη* παραπέμπει σε ασθένεια με μεγαλύτερη διάρκεια και αφορά στην πνευμονική φυματίωση με πυογενικό εσωτερικό έλκος.⁴⁵ Σε αυτήν την φάση μας ενδιαφέρει η εικόνα που παρουσιάζει ο ασθενής. Πιθανώς θα είχε κόκκινα μάτια. Τα άκρα του θα ήταν πρησμένα και η φωνή του θα έβγαινε με προσπάθεια. Η μυρωδιά του θα ήταν άσχημη ενώ υπήρχε η πιθανότητα να είχε πυρετό. Αν έβηχε θα έφτυνε αίμα ή γλοιώδεις πρασινωπές και γλυκιές ουσίες. Αυτό μπορεί να προκαλέσει αηδία όχι μόνο σε αυτόν που τον περιθάλλει αλλά και στον ίδιο τον ασθενή όταν έρχεται στο στόμα του. Τέλος,η διάρροια ως συμπλήρωμα σηματοδοτεί και το τέλος του ασθενούς.⁴⁶

Ο Θρασύλοχος πιθανότατα να παρουσίαζε αρκετά από τα παραπάνω συμπτώματα. Είχε πύον για πολύ καιρό και αυτό τον εμπόδιζε να σηκωθεί από το κρεβάτι (26). Ο ομιλητής δηλώνει ότι δεν θα αναφερθεί στο τι πέρασε κατά τη νοσηλεία και στις δυσχέρειες που προκαλούν αηδία. Οι δικαστές εξάλλου μπορούν σίγουρα να φανταστούν την αγρυπνία και την κούραση που πρέπει να πέρασε αφού είχε να αντιμετωπίσει για μεγάλο διάστημα μια ασθένεια τόσο σοβαρή (28). Θα αναφερθεί όμως στις προειδοποιήσεις φίλων του,οι οποίοι φοβόντουσαν γι αυτόν μήπως πεθάνει και ο ίδιος καθώς οι περισσότεροι από τους ανθρώπους που περιποιήθηκαν ασθενείς πάσχοντες από

⁴⁴ Ιπποκράτης, *Αφορισμοί* : σσ 795 , 799

⁴⁵ Grmek(1989): σσ183-188

⁴⁶ Grmek(1989): σσ183-188

αυτή τη νόσο πέθαναν και αυτοί(29). Από αυτήν την παράγραφο μόνο μπορούμε να υποθέσουμε πρώτον ότι η ασθένεια ήταν μεταδοτική και δεύτερον ότι η φυματίωση εκείνη την εποχή οδηγούσε στον θάνατο.

Η δήλωση της περίθαλψης στο δικαστήριο σε μία υπόθεση κληρονομιάς πρέπει να εκληφθεί ως μέρος της επιχειρηματολογίας του ομιλητή. Σκοπός του είναι να αποδείξει ότι το να υιοθετηθεί από τον φίλο του ήταν μια αναμενόμενη εξέλιξη των γεγονότων και αυτός είναι ο πυρήνας γύρω από τον οποίο στήνει και την αφήγηση του. Η φροντίδα του πάσχοντος αποτελούσε υποχρέωση των κοντινότερων συγγενών και έτσι ο ομιλητής δείχνει πόσο στοργικός και καλός φίλος υπήρξε εκτελώντας ταυτόχρονα χρέη κοντινού συγγενή. Αρχικά, όπως μπορεί κανείς να φανταστεί, ένας άρρωστος που είναι κατάκοιτος στο κρεβάτι για έξι μήνες και φέρει τόσο βαριά συμπτώματα χρήζει εντατικής φροντίδας. Είναι ένας άνθρωπος που ουσιαστικά δεν μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί. Άρα χρειάζεται κάποιον που θα του παρέχει τα στοιχειώδη όπως καθαρισμό, διατροφή και γενικά θα καλύπτει τις ανάγκες του. Επίσης, ο άνθρωπος όταν αρρωσταίνει γίνεται μεμψίμοιρος, επειδή ταλαιπωρείται, πόσο μάλλον όταν είναι κατάκοιτος και νιώθει ανήμπορος.

Ο Θρασύλοχος ήταν από τη φύση του ιδιότροπος χαρακτήρας και με την ασθένεια έγινε πιο σκληρός σε σημείο κανένας δούλος να μη θέλει να μένει κοντά του (26). Ο ομιλητής ανέχτηκε μαζί με έναν δικό του δούλο την συμπεριφορά του αλλά και την δύσκολη αρρώστια του. Είχε ταυτόχρονα τον ρόλο του φίλου, του συγγενή, του νοσηλευτή. Ανέχτηκε τον δύστροπο χαρακτήρα του φίλου του προκειμένου να είναι κοντά του, ξεπέρασε την αηδία που του προκαλούσαν τα συμπτώματα της ασθένειας του και κινδύνευσε την ίδια του την ζωή. Ήταν ο μόνος που το έκανε και ο μόνος που αξίζει την κληρονομιά.

Ο ομιλητής θα λειτουργήσει και σαν γιατρός για τον φίλο του. Θα ξεπεράσει κάθε αηδία που θα προξενούσαν σε έναν απλό άνθρωπο τα συμπτώματα της φυματίωσης. Προτιμά να πεθάνει παρά να τον αφήσει μόνο. Αυτό τελικά κερδίζει τον ίδιο και αυτό επιδιώκει να κερδίσει και τους δικαστές, η συμπόνια. Η Sternberg(2000)⁴⁷ σχολιάζοντας την αόριστη αντωνυμία που χρησιμοποιείται στην παράγραφο 28 υποστηρίζει ότι «προσκαλεί τον ακροατή να φανταστεί τον εαυτό του στην ίδια θέση». Ο ομιλητής καλεί τους δικαστές να φανταστούν και άρα να συναισθανθούν τον ίδιο ενεργοποιώντας την μνήμη τους. Παρόλο που λέει ότι δεν θα αναφερθεί στις δυσκολίες που πέρασε ειδικά σε αυτές που προξενούν την αηδία, τους καλεί να φανταστούν τις δυσχέρειες που αντιμετώπισε, αυτές που περιλαμβάνει η φροντίδα ασθενών. Όλοι θα είχαν κάποια παρόμοια εμπειρία. Αλλά κάποιος μπορεί να απέφυγε την περίθαλψη των κοντινών τους προσώπων όταν έπρεπε και άρα την στιγμή που το άκουσαν θα ντράπηκαν να το παραδεχτούν. Το σημαντικό βέβαια εδώ είναι να αναδειχθεί η συμπεριφορά που υπέδειξε ο ομιλητής.

⁴⁷ Sternberg(2000): σσ 28-29

Η Rachel Sternberg (2006) και ο Γιώργος Καζαντζίδης(2017)⁴⁸ επισημαίνουν ότι αυτό που επιδιώκεται σε αυτό το σημείο δεν είναι να σταθεί το ακροατήριο στο συναίσθημα της αηδίας αλλά της συμπόνιας, της κατανόησης. Ο Howard Spiro (1993: 2) αναφέρει ότι η συμπόνια (empathy) είναι η αίσθηση ότι «μπορεί να βρεθώ στην θέση σου» η λεγόμενη ενσυναίσθηση. Και το παράδειγμα της νοσηλείας προσφέρεται για αυτήν ακριβώς την ταύτιση γιατί σίγουρα το δικαστήριο θα έχει παρόμοια εμπειρία. Ο Γιώργος Καζαντζίδης(2017) αναφέρει τον *Αιγινήτικο* ως παράδειγμα λόγου με εκτενή αναφορά σε ασθένεια και υποστηρίζει ότι τα υποκρατικά κείμενα έχουν μία κοινή αντίληψη με την αρχαία τραγωδία: «Η κατανόηση ξεπερνά την αηδία. Ο άνθρωπος συναντά τον πόνο του άλλου όταν ακούει για μια αρρώστια παρά αισθάνεται αποστροφή γιατί συνειδητοποιεί ότι ο πόνος των άλλων μπορεί να γίνει και δικός του». Και εδώ εντοπίζεται και η διαφορά με τον οίκτο που θα εξεταστεί παρακάτω και εντοπίζεται στον *Αιγινήτικο*. Η διαφορά συμπόνιας και οίκτου έγκειται στο γεγονός ότι αυτός που οικτρίζει τον άλλον βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση. Στην περίπτωση της ενσυναίσθησης το άτομο δε βρίσκεται σε απόσταση αλλά συμπάσχει. Η φυσική επαφή εξάλλου που προκύπτει αναγκαστικά κατά την περίθαλψη ενός αρρώστου μειώνει τον οίκτο και δημιουργεί πιο ανταποδοτικά συναισθήματα.⁴⁹

Αξίζει να σταθούμε λίγο παραπάνω στον τρόπο που ο Ισοκράτης παρουσιάζει την περίοδο της περίθαλψης: («*τοιαῦτα δ' α"ἔπασχεν ὥσθ' ἡμᾶς μηδεμίαν ἡμέραν ἄδακρύτους διάγειν, ἀλλὰ θρηνοῦντες διετελοῦμεν καὶ τοὺς πόνους τοὺς ἀλλήλων καὶ τὴν φυγὴν καὶ τὴν ἔρημίαν τὴν ἡμετέραν αὐτῶν. καὶ ταῦτ' οὐδένα χρόνον διέλειπεν: οὐδὲ γὰρ ἀπελθεῖν οἶόν τ' ἦν ἢ δοκεῖν ἀμελεῖν, ὃ μοι πολὺ δεινότερον ἦν τῶν κακῶν τῶν παρόντων*»). Οι λέξεις που χρησιμοποιεί είναι φορτισμένες συναισθηματικά ενώ το ασύνδετο σχήμα τονίζει ακόμα περισσότερο την σημασία τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Θρασύλοχος υπέφερε («*ἔπασχεν*») και γι αυτόν τον λόγο κάθε μέρα έκλαιγαν («*μηδεμίαν ἡμέραν ἄδακρύτους*») θρηνοῦσαν συνεχώς ο ένας τα βάσανα του άλλου («*θρηνοῦντες διετελοῦμεν καὶ τοὺς πόνους τοὺς ἀλλήλων*»), την εξορία και τη μοναξιά τους.

Ο Θρασύλοχος υποφέρει επειδή είναι άρρωστος, υποφέρει όμως και ψυχικά για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Μαζί του υποφέρει και ο φίλος του. Θα πρέπει να σταθεί κανείς στον όρο («*ἔρημίαν*»). Επαναλαμβάνεται συχνά σε αυτόν τον λόγο. Τον συναντάμε όταν ο ομιλητής υποστηρίζει ότι οι αντίδικοι του με αυτήν την δίκη προσπαθούν να αφήσουν την οικία του Θρασύλοχου έρημη, τον συναντάμε και τώρα κατά την περίοδο της αρρώστιας. Και οι δύο φίλοι βιώνουν την μοναξιά σε πολλά επίπεδα. Ο ομιλητής έμεινε μόνος στη ζωή αφού έχασε την οικογένειά του στην προσπάθειά του να είναι πάντα κοντά στον φίλο του. Και οι δύο είναι μακριά από την πατρίδα τους. Ο ένας είναι η μόνη παρηγοριά του άλλου («*ἡμετέραν*») για πολύ καιρό («*καὶ ταῦτ' οὐδένα χρόνον διέλειπεν*»). Ο ομιλητής απαλύνει τον πόνο του φίλου του κυριολεκτικά

⁴⁸ Γιώργος Καζαντζίδης(2017): σσ 45-68

⁴⁹ Kosak, J.C. (1999), «Therapeutic Touch and Sophokles' *Philoctetes*»

και μεταφορικά δείχνοντας για άλλη μια φορά την πίστη του προς αυτόν («οὐδὲ γὰρ ἀπελθεῖν οἶόν τ' ἦν ἢ δοκεῖν ἀμελεῖν, ὅ μοι πολὺ δεινότερον ἦν τῶν κακῶν τῶν παρόντων»).

Αυτή η στάση του ομιλητή έρχεται σε αντίθεση με τον τρόπο που φέρθηκαν οι Αχαιοί στον Φιλοκτήτη, στην τραγωδία του Σοφοκλή. Ο Φιλοκτήτης εγκαταλείπεται από τους Αχαιούς για εννιά χρόνια σε μια ακατοίκητη ακτή της Λήμνου με μοναδικό εφόδιο το τόξο του Ηρακλή. Στους πρώτους στίχους της τραγωδίας μαθαίνουμε από τον Οδυσσέα ότι η αιτία που εγκαταλείφθηκε ο Φιλοκτήτης ήταν το πόδι του έσταζε πύον και πονούσε τόσο πολύ ώστε να μην μπορεί να αφήσει από τις φωνές του να προσφέρουν θυσίες με την σιωπή που άρμοζε. Το πύον επίσης στις πληγές του ήταν αποκρουστική εικόνα γι αυτούς. Ο χορός τον λυπάται(170) επειδή δεν έχει κανέναν να τον φροντίζει και βασανίζεται από την άγρια αρρώστια («οἰκτίρω νιν ἔγωγ', ὅπως, μή του κηδομένου βροτῶν μηδὲ ξύντροφον ὄμμ' ἔχων, δύστανος, μόνος ἀεί, νοσεῖ μὲν νόσον ἀγρίαν»). Και ο ίδιος ο Φιλοκτήτης διηγείται στον Νεοπτόλεμο(280) τα δάκρυα που έχυσε όταν είδε ότι όλοι οι σύντροφοί του είχαν φύγει και δεν είχε κανέναν να τον βοηθήσει («ποῖ' ἐκδακρῦσαι, ποῖ' ἀποιμῶξαι κακά; ὀρῶντα μὲν ναῦς, ἅς ἔχων ἐναυστόλουν, πάσας βεβῶσας, ἄνδρα δ' οὐδέν' ἔντοπον»). Ο Φιλοκτήτης ζητά από τον Νεοπτόλεμο να τον πάρει μαζί του φεύγοντας και να τον απαλλάξει από τα βάσανά του. Αν τον αφήσει ενώ ξέρει τι έχει υποστεί θα είναι ντροπή (477). Ο Νεοπτόλεμος όντως στο τέλος μετανιώνει που συμπεριφέρθηκε με δόλο στον Φιλοκτήτη και του ζητά να τον ακολουθήσει στην Τροία (1377-78) όπου μετά την άλωση της θα τον γιατρέψουν οι δυο γιοι του Ασκληπιού («πρὸς τοὺς μὲν οὖν σε τήνδε τ' ἔμπυον βάσιν παύσοντας ἄλγους κάποσῶσοντας νόσου»). Τελικά και εκεί κερδίζει η συμπόνια, η φιλία και η αγάπη (σοί που, φίλος γ' ὦν, χῶ λόγος τοιόσδε μου 1385).

Στον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη, η Φαίδρα νοσεί από έρωτα.⁵⁰ Η τροφός που την περιθάλλει χωρίς αποτέλεσμα λέει ότι καλύτερα να είναι κανείς άρρωστος παρά να υπηρετεί έναν άρρωστο(186-189). Γιατί το πρώτο πράγμα είναι απλό. Με το δεύτερο πάνε μαζί η λύπη της ψυχής και η κούραση του σώματος («κρεῖσσον δὲ νοσεῖν ἢ θεραπεύειν/τὸ μὲν ἔστιν ἀπλοῦν, τῷ δὲ συνάπτει/λύπη τε φρενῶν χερσίν τε πόνος»). Η τροφός της Φαίδρας πονάει και αυτή μαζί της(260) βλέποντας της να νοσεί («ὡς κἀγὼ τῆσδ' ὑπεραλγῶ»). Όταν η Φαίδρα θα υποστηρίξει ότι η μόνη θεραπεία για την αρρώστια της είναι ο θάνατος εκείνη απαντά ότι το να την χάσει είναι το μεγαλύτερο κακό γι αυτήν (328). Η νοσοκόμα-τροφός παρουσιάζεται δυναμική στην εξέλιξη της ιστορίας. Κάνει τα πάντα για να βοηθήσει την Φαίδρα η οποία θεωρεί τον έρωτά της για τον Ιππόλυτο ντροπή και μίση («τῆς νόσου δὲ τῆσδέ μοι κοινῇ μετασχῶν σωφρονεῖν μαθήσεται» 730/ «χεῖρες μὲν ἀγναί, φρήν δ' ἔχει μίσημά τι» 317). Η Μήδεια του Ευριπίδη από την άλλη νοσεί επειδή την πρόδωσε ο Ιάσωνας⁵¹ («νοσεῖ τὰ φίλτατα»). Η Μήδεια και η Φαίδρα πονούν ψυχικά και

⁵⁰ Kosak(2004): σσ 49-64

⁵¹ Kosak(2004): σσ 78-83

αυτό επιδρά και στην σωματική τους υγεία. Παρουσιάζουν συμπτώματα νόσου όπως το γεγονός ότι δεν τρώνε. Η τροφός της Μήδειας, η οποία θρηνεί και αυτή μαζί της, περιγράφει πως κείτεται νηστική(25). Έχει παραδώσει στους πόνους το κορμί της και κλαίει συνέχεια(«κεῖται δ' ἄσιτος, σῶμ' ὑφεῖσ' ἀλγηδόσιν, τὸν πάντα συντήκουσα δακρύοις χρόνον»)

Τα τρία παραπάνω παραδείγματα δείχνουν ότι αν και η τραγωδία εστιάζει στον πόνο της ψυχής, στην θλίψη που μπορεί να προκαλέσει μια απώλεια ενώ η ιατρική στον φυσικό πόνο, στον πόνο του σώματος έχουν ένα κοινό. Και τα δύο έχουν στόχο την κάθαρση όσων νοσούν. Δείχνουν επίσης ότι κάποιος υποφέρει, νοσεί και η αιτία δεν είναι μια ασθένεια αλλά ο έρωτας η προδοσία, η μοναξιά.⁵² Στον *Αιγινητικό*, ο Θρασύλοχος μπορεί να ταυτιστεί με τον Φιλοκτήτη. Υποφέρει από την αρρώστια του αλλά και από την εξορία και την μοναξιά του. Νοσεί και η ψύχη του μαζί με το σώμα του.⁵³ Ο ομιλητής στον *Αιγινητικό*, υποστηρίζει ότι δεν θέλει να επιβαρύνει την συναισθηματική κατάσταση του φίλου του γι αυτό και δεν τον εγκαταλείπει. Γι αυτό και θεωρεί ότι τον αφήσει την περίοδο που πάσχει από φυματίωση είναι το μεγαλύτερο κακό. Ο ομιλητής για τον Θρασύλοχο είναι ότι ο Νεοπτόλεμος για τον Φιλοκτήτη, η τροφός για την Φαίδρα και τη Μήδεια. Υποφέρει και αυτός βλέποντας σε αυτήν την κατάσταση τον φίλο του και περνά μαζί του τις δύσκολες στιγμές. Είναι αυτός που του προσφέρει την κάθαρση ψυχικά και σωματικά. Η επαφή μαζί του και η συντροφιά του λειτουργούσε θεραπευτικά γι' αυτόν. Η αντίδικος για τον ομιλητή έχει τον ρόλο του Οδυσσέα, ο οποίος προσπαθεί με δόλο να πάρει τα τόξα από τον Φιλοκτήτη αφού πρώτα τον είχε εγκαταλείψει μαζί με τους υπόλοιπους Αχαιούς.

6. Τα συναισθήματα του φόβου και του ελέου στον *Αιγινητικό*

Στην *Ποιητική* του ο Αριστοτέλης παρουσιάζει τον έλεο και τον φόβο ως τα δύο θεμελιώδη συναισθήματα προερχόμενα από την τραγωδία. Εξηγεί ότι δεν εγείρονται όταν βλέπουμε να καταστρέφονται κακοί άνδρες. Αν ένας εχθρός προβεί σε κάποια ανόσια πράξη εναντίον εχθρού ουδένα οίκτο προκαλεί ούτε όταν το πράττει ούτε όταν πρόκειται να το πράξει (13.1453a 2-6). Ο Konstan(2006)⁵⁴ σχολιάζοντας τους ορισμούς των δύο αυτών συναισθημάτων που δίνει ο Αριστοτέλης στην *Ρητορική*(1382a5-1383a,1385b8-1386b8) αναφέρει ότι τα συναισθήματα αυτά φαίνεται να έχουν πολλές ομοιότητες. Μπορεί κάποιος να νιώσει φόβο αλλά και οίκτο στην

⁵² Kosak(2004): σσ 1-15

⁵³ Ισοκ.12.7

⁵⁴ Konstan(2006): σσ 129-155, 201-218

παρουσία ενός επικείμενου κακού που έχει τη δύναμη να προκαλέσει καταστροφή ή λύπη. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι φόβο αισθάνεται το ίδιο άτομο για τον εαυτό του ενώ ο οίκτος αφορά κάποιον τρίτο- αισθάνομαι φόβο ενώ λυπάμαι κάποιον άλλον.

Στον *Αιγινήτικο* εντοπίζεται τρεις φορές το αίσθημα του φόβου(20,22,29). Η πρώτη όταν ο ομιλητής σώζει την περιουσία του Θρασύλοχου που κινδύνευε από την κατάληψη της Πάρου από τον Πασίνο, σώζει επίσης τον ίδιο και την οικογένειά του(20). Κατά την διάρκεια της περίθαλψης του Θρασύλοχου, επίσης, όσοι φίλοι τους επισκέπτονταν συμβούλευαν τον ομιλητή να προφυλάσσεται γιατί οι περισσότεροι από τους ανθρώπους που περιποιήθηκαν ασθενείς πάσχοντες από τη νόσο αυτή πέθαναν και οι ίδιοι. Είναι η δεύτερη φορά στην αφήγηση του *Αιγινήτικού* που οι φίλοι του εκφράζουν φόβο για τον ομιλητή και την ζωή του(22,29).

Η πρώτη ήταν όταν ο ομιλητής αποφασίζει να ακολουθήσει τον φίλο του στην Τροιζήνα μετά από παράκλησή του(21-22). Η μητέρα του εξέφρασε τους φόβους της για την Τροιζήνα λέγοντας ότι η περιοχή ήταν ανθυγιεινή και ο φίλοι του επέμεναν να μείνει στη Μήλο. Και στις δύο περιπτώσεις ο ομιλητής διακινδυνεύει τη ζωή του. Στην πρώτη μάλιστα χάνει τη μητέρα του και την αδερφή του δεκατεσσάρων χρονών. Στο τέλος εκείνης της παραγράφου απευθύνει το ρητορικό ερώτημα στους δικαστές «ποιο ηθικό λοιπόν νομίζετε ότι είχα τη στιγμή που επήλθε τόσο μεγάλη μεταβολή στη ζωή μου;» Ο φόβος σαν συναίσθημα αναφέρεται από τον Ισοκράτη με στόχο να αναδειχθεί το θάρρος και η ανδρεία του ομιλητή. Επιδιώκει να τονιστεί ότι αυτές οι συνθήκες όντως δεν ήταν εύκολες και δεν θα πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι θα είχε την ίδια στάση ο οποιοσδήποτε θυσιάζοντας ακόμα και την οικογένειά του. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ενώ ήξερε ότι ο κίνδυνος και στις τρεις περιπτώσεις ήταν μεγάλος αποφάσισε να τον αντιμετωπίσει. Ο φόβος προκύπτει από την λογική και την αξιολόγηση και άρα προκαλεί σκέψη για το τι θα κάνεις. Θα τον αντιμετωπίσεις ή θα τραπείς σε φυγή;⁵⁵ Η Oatley(1992: σσ20) παρατηρεί ότι όταν βρισκόμαστε σε κίνδυνο αξιολογούμε μια κατάσταση για να εντοπίσουμε αν μπορούμε ξεφύγουμε από αυτήν. Έχουμε τρεις επιλογές: να παγώσουμε, να πολεμήσουμε ή να φύγουμε. Ποια από τις τρεις θα επιλέξει κανείς εξαρτάται από τον υπολογισμό των δυνάμεων και δυνατοτήτων του. Ο ομιλητής είχε ήδη εκτιμήσει και τις τρεις καταστάσεις ως επιβλαβείς και διάλεξε την τρίτη επιλογή. Ήξερε και το αντιμετώπισε και αυτό συνιστά θάρρος. Αναφέροντας αυτές τις περιπτώσεις κατά τις οποίες δείχνει ότι ο καθένας από το ακροατήριο θα αισθανόταν φόβο, επιδιώκει να τονίσει ότι δεν μπορεί να νιώσει κάποιος φθόνο για αυτόν αν τώρα διαθέτει την περιουσία του Θρασύλοχου ενώ πέρασε τόσα για αυτόν(23). Αν κάτι μπορεί να νιώσει αυτό είναι οίκτος.

Argumentum ad misericordiam

⁵⁵ Konstan(2006): σσ129-157

Ο Κικέρων στο έργο του *De inventione rhetorica* (1.107-9) καταγράφει αυτά που πρέπει να αναφέρει ένας ρήτορας για να εγείρει τον έλεο, τον οίκτο των δικαστών. Ενδεικτικά ένας ομιλητής πρέπει να αναφερθεί στην αντίθεση μεταξύ των σημερινών κακών και των αγαθών του παρελθόντος, την διάρκεια των κακών, τα πόσα έχασε, τις άθλιες και αλαζονικές συμπεριφορές των αντιπάλων του, στο γεγονός ότι δεν περίμενε να του συμβεί αυτό το κακό, στην αδυναμία και απομόνωση που μπορεί να υπέστη, ότι υποφέρει άδικα αλλά είναι ταπεινός, ότι η τύχη του βρίσκεται στα χέρια άλλων και τέλος η αναφορά σε υπηρεσίες του προς την πόλη τη διάρκεια των κακών.⁵⁶

Ο ομιλητής επιδιώκει να προκαλέσει τον οίκτο του ακροατηρίου από την αφήγηση των γεγονότων χωρίς να αναφέρει τις λέξεις έλεος ή οίκτος. Η Sternberg (2006)⁵⁷ ερμηνεύει αυτήν την παράλειψη. Υποστηρίζει ότι όταν ο ομιλητής αναφέρει τα δάκρυα που έχυσε με τον Θρασύλοχο στο δικαστήριο και το ακροατήριο φαντάζεται δύο ανθρώπους να κλαίνει επειδή πονούν ψυχολογικά αλλά και σωματικά, έτσι κατασκευάζεται ένα σενάριο ελέου. Οι δύο φίλοι δεν πέρασαν ούτε μια μέρα χωρίς δάκρυα, θρηνούσαν συνεχώς ο ένας για τα βάσανα του άλλου, την εξορία και την μοναξιά τους. Η εκδήλωση της θλίψης δηλώνει την συμπόνια του ομιλητή για τον φίλο του και καλεί τους δικαστές να αισθανθούν έλεος για τον ίδιο.

Συμπερασματικά, η φιλία του ομιλητή με τον Θρασύλοχο παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι ο Θρασύλοχος δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες που συνάντησε αν δεν ήταν δίπλα του ο ομιλητής. Ο ομιλητής ήταν για τον Θρασύλοχο ότι ο Ιόλαος για τον Ηρακλή. Ο Ιόλαος πιστός φίλος του Ηρακλή τον βοηθούσε να επιτελέσει τους άθλους του. Ειδικά στον άθλο με τη Λερναία Ύδρα, λέγεται, ότι ο Ιόλαος έπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο ώστε ο Ευρυσθέας δεν θέλησε να αναγνωρίσει τον άθλο αυτό στον Ηρακλή επειδή τον επιτέλεσε με την συνδρομή του Ιόλαου. Ο Ιόλαος ακολούθησε, επίσης, τον ήρωα στην εξορία, στην Αρκαδία, όταν τον έδιωξε ο Ευρυσθέας από την Τίρυνθα, και ήταν μαζί του και στον θάνατό του στην κορυφή της Οίτης. Σε προχωρημένη ηλικία, ο Ιόλαος σκότωσε τον Ευρυσθέα για να τον τιμωρήσει για τα δεινά που είχε προκαλέσει στους Ηρακλείδες. Επικράτησε μάλιστα η παράδοση ότι αυτό το έκανε αφού πέθανε και αναστήθηκε ειδικά για αυτόν τον σκοπό.

7. Η έννοια της χάριτος στον Αιγινητικό.

Στον *Αιγινητικό* υποστηρίζεται ότι ο Θρασύλοχος αλλά και όλη η οικογένεια του πίστευε ότι ο ομιλητής άξιζε να είναι κληρονόμος της περιουσίας με βάση τη στάση που υπέδειξε. Δηλώνεται

⁵⁶ Ισοκ 4.52, 168, Δημ. 21.185, 196, 22.57, 24.171,

⁵⁷ Sternberg (2006) : σσ 35

επίσης ότι ο Θρασύλοχος ένιωθε υποχρεωμένος να το κάνει. Ένιωθε την ανάγκη να ανταποδώσει στον φίλο του όλα αυτά που εκείνος έκανε για τον ίδιο. Και ο ομιλητής από την δική του πλευρά θυσίασε τόσα για τον Θρασύλοχο περιμένοντας ανταπόδοση. Αυτό επιβεβαιώνεται από την έννοια της *χάριτος*, η οποία εντοπίζεται στο κείμενο του *Αιγινήτικου* όλες τις φορές που ο ομιλητής αποφασίζει να ακολουθήσει τον Θρασύλοχο διακινδυνεύοντας την ζωή του ίδιου και της οικογένειάς του. Πιο συγκεκριμένα:

μετάτοσαύτης έρημίας γενόμενον ούτως έπιπόνως και καλώς αὐτὸν έθεράπευσα, ὡστ' εκείνον μὴ νομίζην άξιαν μοι δύνασθαι χάριν τῶν πεπραγμένων. (Ισοκ. 19.11)

έχω δέ και τοιαῦτ' είπειν, έξ ὧν εκείνω χαριζόμενος αὐτὸς ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς περιέπεσον. (Ισοκ.19.21)

φοβουμένης δέ τῆς μητρός, ὅτι τὸ χωρίον έπυθάνετο νοσῶδες εἶναι, και τῶν ξένων συμβουλευόντων αὐτοῦ μένειν, ὅμως έδοξεν ἡμῖν εκείνω **χαριστέον εἶναι.** (Ισοκ. 19.22)

καὶ γάρ ἵνα **χαρισάιμην** εκείνα κατοικισάμενος έν Τροιζῆνι τοιαύταις έχρησάμην συμφοραῖς, ὧνούδέποτ' ἄν έπλαθέσθαι δυνηθείην. (Ισοκ 19.23)

Η *χάρις* είναι η ευγνωμοσύνη που νιώθεις για κάποιον όταν σου προσφέρει κάτι. Περιέχει το στοιχείο της ανταπόδοσης, της αμοιβαιότητας αλλιώς μπορεί κανείς να χαρακτηριστεί αχάριστος. Κάποιος δείχνει γενναιοδωρία και περιμένει αντάλλαγμα γι αυτό. Σε δημόσιο επίπεδο, στην Αθήνα του 4ου αιώνα, η ελίτ προσέφερε από τον πλούτο της στον δήμο προς όφελος της πόλης και άρα του συνόλου και περίμενε ανταπόδοση γι αυτήν την μεγαλοψυχία της. Οι ρήτορες, οι οποίοι άνηκαν στην ελίτ, δήλωναν στο δικαστήριο την επιθυμία τους για να τιμηθούν δημόσια για τις λειτουργίες που είχαν προσφέρει στην πόλη (φιλοτιμία). Ο Δημοσθένης στον *Περί του στεφάνου* λόγο ζητά από τους δικαστές να του ανταποδώσουν την *χάριν*, την οποία αξίζει λόγω των χορηγιών του προς την πόλη με το να του αποδοθεί το τιμητικό στεφάνι.⁵⁸

Σε ιδιωτικό επίπεδο η έννοια της *χάριτος* εκφράζεται μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις. Υπάρχει παραδείγματος χάρη στη σχέση των γονιών με τα παιδιά τους και στις φιλικές σχέσεις των ανθρώπων. Οι γονείς προφανώς και αγαπούν ανιδιοτελώς τα παιδιά τους αλλά περιμένουν από αυτά να τους προσφέρουν την φροντίδα που χρειάζονται σε μεγάλη παι ηλικία ως ανταπόδοση της αγάπης και της φροντίδας που έδειξαν προς αυτά μεγαλώνοντας τα. Οι φίλοι, επίσης, λειτουργούν με αμοιβαιότητα. Η σχέση τους βασίζεται σε ένα <<δουναί και λαβείν> απαραίτητο για να διατηρηθεί

⁵⁸ Ober(1989): σσ 350

μια φιλική σχέση.⁵⁹ Ο Νεοπτόλεμος στους στίχους 671-74 λέει στον Φιλοκτήτη: «οὐκ ἄχθομαί σ' ἰδὼν τε καὶ λαβὼν φίλον, ὅστις γὰρ εὖ δρᾷν εὖ παθῶν ἐπίσταται, παντὸς γένοιτ' ἂν κτήματος κρείσσων φίλος. Χωροῖς ἂν εἴσω» (δε λυπάμαι που σε είδα και φίλο μου σε έκανα. Διότι όποιος ξέρει να ευεργετεί όταν τον ευεργετούν μπορεί να γίνει φίλος καλύτερος από κάθε του κόσμου αγαθό). Ο Αριστοτέλης στα *Ηθικά Νικομάχεια*, αναφέρει ότι ο αποδέκτης της χάριτος δεν είναι απλά υποχρεωμένος να ανταποδώσει αλλά να την χαρίσει ξανά στο μέλλον με δική του πρωτοβουλία (5.5.7). Ο ομιλητής σώζει τον Θρασύλοχο και θυσιάζει γι αυτόν την οικογένειά του αλλά αυτό είναι ένα δώρο που υποχρέωνε τον παραλήπτη να το επιστρέψει.⁶⁰

Η έννοια της *χάριτος* ενισχύει το βασικό επιχείρημα του *Αιγινητικού* σύμφωνα με το οποίο η υιοθεσία ήταν απόρροια των γεγονότων, φυσική εξέλιξη των πραγμάτων. Ο ομιλητής άξιζε να κληρονομήσει την περιουσία του φίλου του ως αναγνώριση των θυσιών του. Ένας φίλος βοηθάει τον άλλον στις δύσκολες στιγμές και περιμένει ανταπόδοση. Ο Θρασύλοχος ανταποδίδει στον ομιλητή την βοήθεια, την περίθαλψη, την θυσία του με τον να τον υιοθετήσει και να πάρει την κληρονομιά και την αδελφή του ως σύζυγο. Ο ομιλητής τονίζει συνέχεια ακριβώς αυτήν την θυσία υπονοώντας ότι ο Θρασύλοχος του χρωστούσε, όφειλε να το κάνει. Είχε υποφέρει για αυτόν και μαζί με αυτόν, είχε εξοριστεί από την πατρίδα του για να είναι μαζί του, είχε κινδυνεύει ο ίδιος χάσει την ζωή του ενώ έχασε την οικογένεια του. Δεν είναι λογικό να τον υιοθετήσει; Και ποιος δε θα το έκανε; Ο ομιλητής ζητάει από τους δικαστές αυτή την φορά να μπουν στην θέση του Θρασύλοχου και να αναρωτηθούν αν ένας φίλος τους έκανε τόσα πολλά για εκείνους, όπως υποστηρίζεται στον λόγο, δεν θα του ανταπέδιδαν αυτήν την μεγαλοψυχία; Το ελάχιστο που θα μπορούσε να κάνει ο Θρασύλοχος σύμφωνα με τον ομιλητή ήταν αυτό που έκανε, να τον υιοθετήσει.

Ο ομιλητής ζητάει και δικαστική *χάριν*. Ζητάει έμμεσα από τους δικαστές να τον ανταμείψουν με την θετική τους ψήφο για το ήθος, το θάρρος, την φιλανθρωπία που έδειξε στον Θρασύλοχο. Επιδιώκει την δημόσια αναγνώριση. Σε αυτό το πλαίσιο θα αναφερθεί και στο προγονικό του παρελθόν. (36) Έχει κληρονομήσει από τους προγόνους του την γενναιοδωρία στις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και σε δημόσιο επίπεδο. Οι πρόγονοι του κρίθηκαν άξιοι να αναλάβουν αξιώματα, προσέφεραν από τον πλούτο τους στο δημόσιο με το να γίνουν χορηγοί και λειτουργοί. Είναι μία δήλωση που αφενός στοχεύει στο να πείσει τους δικαστές ότι ο Θρασύλοχος ήξερε από τι είδους οικογένεια προέρχεται ο ομιλητής και θα τον επέλεγε έτσι κι αλλιώς για σύζυγο της αδερφής του. Αφετέρου βίωσε στην πράξη αυτήν την μεγαλοψυχία και γενναιοδωρία που χαρακτηρίζει την οικογένεια του ομιλητή ώστε ακόμα και αν δεν προερχόταν από οικογένεια με πλούτο και δόξα, οι ευεργεσίες που προσέφερε στον Θρασύλοχο ήταν παραπάνω από αρκετές για

⁵⁹Rubinstein(1993): σσ 66, Blundell(1989): σσ 26-59

⁶⁰Johnstone(1999) : σσ 100

να λάβει την μεγαλύτερη ανταμοιβή. Τέλος, με την αναφορά αυτή στο προγονικό του παρελθόν δηλώνει στους δικαστές ότι αν ψηφίσουν υπέρ του σχετικά με την κληρονομιά θα συνεχίσει το έργο που άρχισαν οι πρόγονοί του, θα δίνει δηλαδή μέρος της περιουσίας αυτής στον δήμο.

Αν αναλογιστεί κανείς ότι στην αρχαία Αθήνα κάθε πολίτης κρινόταν με βάση την συμπεριφορά του στο κοινωνικό σύνολο αλλά και στις διαπροσωπικές του σχέσεις, καταλαβαίνει ότι είναι αναπόφευκτο ένας διάδικος σε μία συζήτηση για κληρονομικά ζητήματα να αναφερθεί σε αυτά τα ζητήματα. Η ντροπή και η τιμή ήταν στοιχεία της αθηναϊκής κουλτούρας που συνδέονταν μεταξύ τους. Η τιμή για έναν άνθρωπο μπορεί να ήταν η δημόσια τιμή που έλαβε για τις ευεργεσίες του στην πόλη και με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζε και την φήμη του. Η φήμη, ταυτόχρονα, εξαρτιόταν από την συμπεριφορά που έδειχνε κάποιος προς τα μέλη της οικογένειάς του και έτσι η τιμή ήταν στενά συνδεδεμένη με την συμπεριφορά του σε ιδιωτικό επίπεδο. Ο Ισοκράτης, λοιπόν, παρουσιάζει τον πελάτη του σαν πιστό φίλο, μεγαλόψυχο, θαρραλέο, φιλόανθρωπο και χρηστό πολίτη. Γι αυτό και ζητάει να λάβει τις αντίστοιχες τιμές, αυτές που ταιριάζουν στην συγκεκριμένη υπόθεση.

8. Η σχέση του ομιλητή με την οικογένεια του Θρασύλοχου.

Ένας ακόμα λόγος που ο ομιλητής αξίζει αυτήν την κληρονομιά είναι γιατί συμπαραστάθηκε όχι μόνο στον Θρασύλοχο αλλά σε όλα τα μέλη της οικογένειάς αυτής. Χάνει την μητέρα του και την αδερφή του αλλά αναλαμβάνει προσωπικά την περίθαλψη του φίλου του στην Αίγινα. Την περίοδο που νοσούσε ο Θρασύλοχος, ήταν ταυτόχρονα ασθενείς η μητέρα του και η αδερφή του και αναφέρεται έμμεσα ότι περιποιήθηκε και αυτές (25). Φρόντισε επίσης τον αδερφό του Θρασύλοχου, Σώπολις. Τον έσωσε μετά από την αποτυχημένη επίθεση τους κατά της Σίφνου. Τον μετέφερε τραυματία, ανίκανο να περπατήσει και φοβισμένο. Ο Σώπολις τον θεωρούσε αίτιο της σωτηρίας του γι αυτό και τον ξεχώριζε. Όσο ζούσε εκλέγεται άρχοντας με απόλυτη δικαιοδοσία και τον προσλαμβάνει σαν γραμματέα και διαχειριστή όλου του χρήματος (38-39).

Η διαθήκη που συνέταξε ο Θρασύλοχος- πέρα από το ότι ανταποκρινόταν στις επιθυμίες του καθώς υιοθετεί τον πιστό του φίλο που τον εμπιστεύεται και του στάθηκε καλύτερα από συγγενή-θα ευχαριστούσε και τον Σώπολις, αν ζούσε, καθώς έτρεφε συναισθήματα αγάπης για τον ίδιο και είχε δοκιμάσει τον χαρακτήρα του σε απαιτητικές στιγμές (38-39). Αντίθετα, μισούσε την αντίδικό του και πίστευε ότι διεκδικούσε με δόλο την περιουσία του. Λίγες μέρες μετά την

αναγγελία του θανάτου του Σώπολι η αντίδικος γιόρταζε χωρίς ίχνος ντροπής και κανένα στοιχείο σεβασμού προς το πρόσωπο του Θρασύλοχου(40).

Με αυτήν την διαθήκη,υποστηρίζεται,ότι θα χαιρόταν και η μητέρα τους. Αντίθετα,μια απόφαση των δικαστών που θα έδινε την περιουσία στην αντίδικο θα την δυσαρεστούσε. Γιατί θα έβλεπε ότι δεν υπολογίζεται η βούληση των παιδιών της και συγχρόνως θα έβλεπε την οικογένειά της να ερημώνεται(47). Το ίδιο θα αισθανόταν και ο Θράσυλλος. Θα οργιζόταν αν μπορούσε να αντιληφθεί με ποιον τρόπο συμπεριφέρθηκε η αντίδικος στα παιδιά του και πόσο μάλλον αν έβλεπε ότι ακυρώνονται οι διαθήκες των παιδιών του. Όλη η οικογένεια, λοιπόν,του Θρασύλοχου είναι σύμφωνη με αυτήν την διαθήκη. Οι εν ζωή αλλά και οι αποθανόντες θα ήταν αν ζούσαν. Τέλος, υποστηρίζεται ότι αφού ο Θράσυλλος επιδίωξε όσο ζούσε να αποκτήσει γνήσια τέκνα από την οικογένεια του ομιλητή με το να παντρευτεί την αδελφή του πατέρα του και αμέσως μετά την ξαδέλφη του,σίγουρα θα έβλεπε με μεγάλη ευχαρίστηση την δική του υιοθεσία (46).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η κληρονομιά πρέπει να δοθεί σε αυτόν που την αξίζει. Οι δικαστές θα πρέπει να επικεντρωθούν στο γεγονός ότι κάθε άνθρωπος έχει την επιλογή να επιλέξει τον κληρονόμο του παρακάμπτοντας συγγενικά πρόσωπα. Και ειδικά όταν αυτά είχαν εχθρικές σχέσεις με τον διαθέτη της περιουσίας. Αυτό που φαίνεται να τονίζει είναι ότι δεν πρέπει να ακούγεται παράξενο κάποιος να επιλέγει να υιοθετήσει ένα φιλικό του πρόσωπο δίνοντας του την περιουσία του. Ο Θράσυλλος,μάλιστα,ήταν αυτός που κληρονόμησε την περιουσία του μάντη Πολεμαίνετου όχι επειδή ήταν συγγενής αλλά για λόγους προσωπικής αξίας. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του. Κρίθηκε άξιος της κληρονομιάς επειδή έδειξε καλή συμπεριφορά στα παιδιά του Θράσυλλου (45). Ο Θρασύλοχος αναγνωρίζει την συμπεριφορά αυτή του φίλου του,ότι ήταν ο μόνος που του συνέτρεξε στις δύσκολες στιγμές και θέλησε να του το ανταποδώσει με αυτήν την διαθήκη που συνέταξε. Αναγνώρισε σε αυτόν ότι,όταν,μετά από παράκληση,τον ακολούθησε στην Τροιζήνα κινδύνευσε να πεθάνει. Αναγνωρίζει ότι εκεί ο ομιλητής έχασε την αδελφή του και την μητέρα του. Έζησε σαν εξόριστος στη ξενιτειά στερήθηκε όσα είχε για να μην δυσαρεστήσει τον φίλο του(23).

Συμπεράσματα

Στο τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας θα επιχειρηθεί να εξαχθεί ένα συμπέρασμα για τον τρόπο που κινήθηκαν οι δύο πλευρές της συγκεκριμένης υπόθεσης με έμφαση στα επιχειρήματα του *Αιγινήτικου*. Αξίζει να επισημανθεί ξανά σε αυτό το σημείο ότι ο τρόπος εξέτασης του λόγου έγινε με βάση το αθηναϊκό δίκαιο καθώς για το αιγινήτικο δεν έχουμε στην διάθεσή μας επαρκή στοιχεία. Ο *Αιγινήτικος* δεν μας δίνει την δυνατότητα να έρθουμε σε επαφή με το νομικό πλαίσιο της Αίγινας, αν και στις παραγράφους 12-14 διαβάζονται κάποιοι νόμοι στους οποίους αποδίδεται πανελλαδική ισχύ, εντούτοις, σαν αναγνώστες, δεν έχουμε πρόσβαση σε αυτούς. Ο νόμος που αναφέρεται στην παράγραφο 49 μας οδηγεί στο πρώτο συμπέρασμα-ως προς το νομικό πλαίσιο- ότι στην Αθήνα όπως και στην Αίγινα ίσχυε ο ίδιος νόμος περί υιοθεσίας με διαθήκη. Υπήρχε δηλαδή η δυνατότητα ένας άντρας που δεν είχε αποκτήσει γνήσια τέκνα να υιοθετήσει και να διαθέσει την περιουσία του όπως ήθελε. Σε αυτόν τον νόμο, στην ελευθερία επιλογής, πιθανόν να αναφέρονται και οι παράγραφοι 12-14 καθώς αποτελεί και το κύριο επιχείρημα του *Αιγινήτικου*.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι ο ομιλητής μιλάει πρώτος στο δικαστήριο και ακολουθεί η αντίπαλη πλευρά. Αυτό φαίνεται από τις παραγράφους 30,32,42 στις οποίες ο ομιλητής προβλέπει τυχόν επιχειρήματα της αντιδίκου (εἴτα νῦν αὐτὸν ἀδελφίζειν ἐπιχειρήσουσιν(30), καὶ εἰ μὲν ὁμολογήσει τοσαύτην ἔχθραν ὑπάρχειν(32),τρέψονται δ' ἴσως ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λόγον ὅσπερ αὐτοῖς λοιπὸς ἐστίν,42). Αυτό συμβαίνει γιατί ήδη κατέχει την κληρονομιά και ξεκίνησε την πρόπαια διαδικασία ώστε να είναι και νομικά κατοχυρωμένος (ἵνα δὲ μηδεὶς οἴηται μήτ' ἐμὲ διὰ μικρὰς προφάσεις ἔχειν τὸν κληρὸν,16). Άρα πιθανά να ίσχυε ότι και στην Αθήνα του τετάρτου αιώνα δηλαδή αυτός που είχε υιοθετηθεί με διαθήκη πρέπει να την επικυρώσει επίσημα με *επιδικασία* για να είναι και επίσημα γιος του θετού του πατέρα και να έχει δικαιώματα στην κληρονομιά. Η αντίδικός του όμως ισχυριζόμενη ότι είναι γνήσια κόρη του Θρασύλλου και αδελφή του Θρασύλοχου διεκδικεί μερίδιο από την κληρονομιά. Αμφισβητεί δηλαδή την *επιδικασία*, την διαδικασία που έχει ξεκινήσει ο ομιλητής για να πάρει και επίσημα την κληρονομιά του Θρασύλοχου στα χέρια του (χρῆν μέντοι καὶ τὴν ἀμφισβητοῦσαν τῶν χρημάτων μὴ παρ' ὑμῶν πειρᾶσθαι λαμβάνειν τὴν οὐσίαν, ἣν Θρασύλοχος κατέλιπεν, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνον χρηστὴν οὔσαν

οὕτως ἀξιοῦν αὐτῆς ἐπιδικάζεσθαι(3),καὶ τὴν μὲν ἐπιχαίρουσαν τοῖς αὐτῆς κακοῖς ἐπιδικαζομένην τῶν χρημάτων,ἀλλὰ πρὸς τοὺς πώποτε κατὰ δόσιν ἀμφισβητήσαντας(48).

Υπενθυμίζεται σε αυτό το σημείο ότι όταν η *επιδικασία* αμφισβητηθεί, τότε το επόμενο στάδιο είναι η *διαδικασία* κατά την οποία τα δύο μέρη των αντιδίκων που διεκδικούν μια κληρονομιά αναπτύσσουν την επιχειρηματολογία τους στο δικαστήριο το οποίο και θα κρίνει για το ποιος τελικά θα είναι ο κληρονόμος και οι αντίδικοι αντιμετωπίζονται επί ίσοις όροις από τους δικαστές.⁶¹ Πιο συγκεκριμένα, στην *διαδικασία* κατά την οποία θα εξακριβωθεί ποιος είναι ο κληρονόμος της περιουσίας του Θρασύλοχου, ο ομιλητής, ο οποίος κατέχει την κληρονομιά βασίζει την αξίωση του στην υιοθεσία του που έγινε με διαθήκη (κατὰ δόσιν) και η αντίδικος βασίζεται στην συγγένεια της με την οικογένεια του Θρασύλοχου (κατὰ γένος, 17, 48). Στην παράγραφο 45 γίνεται σαφής η αντιπαράθεση των δύο πλευρών. Ο ομιλητής δηλαδή υποστηρίζει ότι ο Θρασύλοχος τον επέλεξε για κληρονόμο και τον υιοθέτησε συντάσσοντας διαθήκη τηρώντας τους σχετικούς νόμους. Η αντίδικος αμφισβητεί την εγκυρότητα της διαθήκης και διεκδικεί μέρος της κληρονομιάς ως ετεροθαλής αδελφή του Θρασύλοχου και επιδιώκει την ακύρωση της διαθήκης (15, 34). Αυτό είναι και το μόνο συμπέρασμα για την αντίδικο στο οποίο μπορούμε να καταλήξουμε με ασφαλή τρόπο συν του γεγονότος ότι εκπροσωπείται στο δικαστήριο. Υποθέτουμε ότι εκπροσωπείται είτε από τον σύζυγό της ή από τους γιους της (4, 30, 42). Ο *Αιγινητικός* δεν αναφέρει ούτε το όνομά της, ούτε την καταγωγή της. Από τις παραγράφους 12-14 συνάγεται ότι δεν καταγόταν ούτε από την Σίφνο ούτε από την Αίγινα.

Ο ομιλητής ενημερώνει το ακροατήριο σχετικά με την ταυτότητα της αντιδίκου με το να την παρουσιάζει ως νόθα κόρη του Θράσυλλου. Δεν επικεντρώνεται βέβαια σε αυτό το επιχείρημα. Δεν αναφέρεται η λέξη νόθος. Περιορίζεται μόνο σε έμμεσους υπαινιγμούς δηλώνοντας ότι ο Θράσυλλος γνώρισε την μητέρα της αντιδίκους στις διάφορες περιπλανήσεις του σε διάφορες πόλεις στις οποίες γνώρισε πολλές γυναίκες, απέκτησε πολλά παιδιά από αυτές αλλά δεν αναγνώρισε ποτέ κανένα από αυτά (5-6). Αυτό μάλλον συμβαίνει για να μην κατηγορηθεί ότι είπε ψέμματα για την καταγωγή της αντιδίκου καθώς απ' ότι φαίνεται από την αφήγηση του λόγου η αντίδικος όντως πρόκειται για την μεγάλη αδελφή των τριών αδελφών (30, 40). Ο Θράσυλλος πρώτα γνώρισε την μητέρα της και μετά παντρεύτηκε την γυναίκα από την οποία απέκτησε τα τρία αδέρφια.

Ο δεύτερος λόγος που ο ομιλητής δεν αναφέρεται αναλυτικώς στην συγγένεια της αντιδίκου με τον Θρασύλοχο είναι γιατί υποστηρίζει ότι η κληρονομιά πρέπει να δοθεί σε αυτόν που την αξίζει και αυτό θα κριθεί από την σχέση που είχαν οι δύο αντίδικοι με τον Θρασύλοχο όσο ζούσε (3, 17, 32, 33, 44). Γιατί να αναφερθεί αναλυτικά στην συγγένεια των δύο αφού η αντίδικος ήταν απούσα στις δύσκολες στιγμές του Θρασύλοχου, την περίοδο που έπασχε από φυματίωση και στην

⁶¹ Griffith-Williams(2013): σσ 5 , Macdowell (1986): σσ 162

κηδεία του; Ο ομιλητής επιδιώκει να την παρουσιάσει ως ένα άγνωστο και μακρινό πρόσωπο που ξαφνικά εμφανίζεται και ζητά να έχει δικαιώματα επί της κληρονομιάς. Η άσχημη συμπεριφορά της αντιδίκου αποτελεί το βασικό «ηθικό» επιχείρημα του *Αιγινητικού*. Στο διάστημα κατά το οποίο ο Θρασύλοχος νοσούσε και ήταν κατάκοιτος επί έξι μήνες τονίζεται από τη μία η πλήρης αφοσίωση του ομιλητή και η παντελής αδιαφορία της αντιδίκου.

Την περίοδο της αρρώστιας του Θρασύλοχου και συγκεκριμένα τις τελευταίες μέρες της ζωής του συντάσσεται η διαθήκη με την οποία υιοθετεί τον ομιλητή και του δίνει την αδελφή του για γυναίκα του. Η αντίπαλη πλευρά πιθανόν να υποστήριξε στον λόγο της ότι ο Θρασύλοχος υπό αυτές τις συνθήκες δεν θα είχε τα λογικά του και άρα η διαθήκη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανταποκρινόταν πλήρως στην θέληση του. Γι αυτόν τον λόγο μάλλον και ο ομιλητής αναφέρει την παρουσία μαρτύρων κατά την διάρκεια της σύνταξης για να αποφύγει ακριβώς αυτήν την κατηγορία. Οι μάρτυρες βέβαια δεν εμφανίζονται ποτέ στο δικαστήριο, γεγονός που κινεί υποψίες και αφήνει τα περιθώρια στην αντίπαλη πλευρά να υποστηρίξει την ακύρωση της διαθήκης βασιζόμενοι σε αυτό.

Ο βασικός, βέβαια, λόγος που αντίδικοι υποστηρίζουν την ακύρωση της διαθήκης είναι ότι ο Θρασύλοχος αποκλείει την ετεροθαλή αδερφή του από την κληρονομιά. Η αντίδικος όταν πέθανε ο πατέρας της πιθανά πήρε ένα μερίδιο από την περιουσία του (ίσως προίκα) ως μεγαλύτερη. Αν λοιπόν όντως για κάποιο λόγο τη μισούσε ο Σώπολις και πίστευε ότι έβλεπε με δόλο την περιουσία(38) είναι γιατί του στέρησε ένα μερίδιο που θα ήταν δικό του αν δεν υπήρχε μεγαλύτερη αδελφή. Από την στιγμή που ο Σώπολις πέθανε άτεκνος η περιουσία που αυτός κληρονόμησε μεταβιβάζεται στον Θρασύλοχο. Ο Θρασύλοχος αφού βλέπει ότι πρόκειται να πεθάνει πρέπει να αποκαταστήσει τις δύο αδελφές του. Αυτό όμως το κάνει μόνο για τη μία. Συνέταξε διαθήκη με την οποία της δίνει τον ομιλητή για σύζυγό της. Με αυτόν τον τρόπο όμως αποκλείει την ετεροθαλή αδερφή του.

Εν κατακλείδι, ο ομιλητής στον *Αιγινητικό* αναφέρει στις παραγράφους 12- 14 έναν νόμο ο οποίος έχει πανελλαδική ισχύ. Στον επίλογο του μάλιστα επανέρχεται αναφέροντας ότι διαθήκη βασίστηκε σε νόμο ο οποίος αναγνωρίζεται από όλους τους Έλληνες. Με τον τρόπο αυτό ο ομιλητής προσπαθεί να προσελκύσει την προσοχή των δικαστών και να στηρίξει με νομικό τρόπο την εγκυρότητα της διαθήκης: όταν κάποιος βλέπει ότι θα πεθάνει άτεκνος έχει την ελευθερία να επιλέξει τον κληρονόμο του υιοθετώντας τον. Ταυτόχρονα επιδιώκει να αποσπάσει τους δικαστές από το πραγματικό αντικείμενο διαφοράς των δύο αντιδίκων. Αφού ο νόμος περί υιοθεσίας με διαθήκη είναι κοινός για όλους τους Έλληνες η απόφαση των δικαστών θα πρέπει να ληφθεί με βάση την συμπεριφορά και την αξία του καθενός.

Η αξίωση άρα της αντιδίκου πρέπει να απορριφθεί γιατί φέρθηκε άσχημα στον Θρασύλοχο. Από την άλλη πλευρά οι αντίδικοι μάλλον δεν διαφώνησαν ως προς τον νόμο που επιτρέπει σε κάποιον που δεν απέκτησε γνήσια τέκνα να υιοθετήσει ένα άτομο της επιλογής του. Θα υποστήριζαν ότι δεν θεωρούν την συγκεκριμένη διαθήκη έγκυρη γιατί αποκλείει από την κληρονομιά την ετεροθαλή αδελφή. Ο Θρασύλοχος δεν θα ήταν σε θέση να συντάξει σωστά την διαθήκη λόγω της κατάστασης της υγείας του. Πιθανά να τόνισαν ότι επηρεάστηκε ψυχολογικά από τον ομιλητή ο οποίος φέρθηκε με δόλιο τρόπο, τον παραπλάνησε και έτσι κατείχε την πατρική κληρονομιά.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την έκβαση της υπόθεσης. Οι λόγοι πάντως του Ισαίου και του Δημοσθένη που αφορούν υποθέσεις κληρονομιάς παρουσιάζουν ως αδιάσειστα επιχειρήματα τόσο την συγγένεια όσο και τις φιλικές σχέσεις ενός διάδικου με τον αποθανόντα. Ο ομιλητής στον *Αιγινήτικο* παρουσιάζει την φιλική σχέση που έδενε τον ίδιο με τον Θρασύλοχο και υποστηρίζει ότι φέρθηκε σε αυτόν καλύτερα και από συγγενή. Η αντίδικος με την σειρά της θα επέμεινε στην σχέση αγάπης που είχαν με τον αδερφό της αντικρούοντας το επιχείρημα του *Αιγινήτικού*. Θα επέμεινε επίσης στους δεσμούς αίματος που τους έδεναν παρουσιάζοντας τον ομιλητή του *Αιγινήτικού* ως έναν ξένο που επιδιώκει να αποσπάσει με δόλιο τρόπο την πατρική τους περιουσία. Εσείς ποιος πιστεύετε ότι κέρδισε την κληρονομιά;

Επίλογος

Στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας, αναφέρθηκε ότι ο σύγχρονος αναγνώστης ενδεχομένως να ξαφνιαστεί από το γεγονός ότι σε μια νομική υπόθεση περί κληρονομιάς θα αναφερθούν θέματα όπως αυτά της φιλίας, της περίθαλψης ασθενούς, της τέλεσης των επικήδειων τελετών, ακόμα και της συνεισφοράς του ομιλούντα στις υποθέσεις της πόλης και να τα χαρακτηρίσει άσχετα με το θέμα (έξω του πράγματος). Φτάνοντας στον επίλογο διαπιστώνει κανείς ότι η επιχειρηματολογία του *Αιγινήτικου* στηρίχτηκε κατά βάση σε αυτά τα επιχειρήματα. Στην φιλία, δηλαδή, που ένωνε τον Θρασύλογο με τον ομιλητή σε αντίθεση με τις εχθρικές σχέσεις που είχε η αντίδικος με τον ίδιο. Παρουσιάστηκε επίσης η ηθική υποχρέωση της φροντίδας ενός αρρώστου ειδικά όταν αυτός βρίσκεται εντός του οίκου. Διαπιστώθηκε, επίσης, η σημασία που έδιναν οι αρχαίοι Έλληνες στον οίκο. Ο οίκος περιλάμβανε πέρα από την οικογενειακή περιουσία, τις θρησκευτικές τελετές, συμπεριλαμβανομένων και των τελετών προς τιμήν των νεκρών μελών. Οι λόγοι άλλωστε που κάποιος στην αρχαία Ελλάδα υιοθετούσε όντας άτεκνος ήταν αφενός για να έχει κάποιον να τον φροντίσει όταν ο ίδιος δεν θα ήταν πια σε θέση και αφετέρου για να τελέσει τα πρόποντα γύρω από την κηδεία του και τις νεκρικές τιμές. Με αυτόν τον τρόπο ταυτόχρονα εξασφάλιζε και την συνέχεια του οίκου του.

Τα παραπάνω όχι μόνο αποτέλεσαν βασικά επιχειρήματα του *Αιγινήτικου* αλλά αποτελούν κοινό τόπο των λόγων που αφορούν στις υποθέσεις κληρονομιάς. Είναι τελικά τόσο διαφορετικά σήμερα; Τα σύγχρονα δικαστήρια διαθέτουν όντως παραπάνω τρόπους για να εξακριβώσουν την εγκυρότητα μιας διαθήκης ή την συγγένεια ενός διάδικου με τον αποθανόντα. Υπάρχει η δυνατότητα τεστ dna, ο έλεγχος για πλαστογραφία, η παρουσία ειδικών γύρω από ένα θέμα. Εντούτοις, σήμερα σε μια δικαστική αίθουσα η εγκυρότητα μιας διαθήκης θα κριθεί από το αν ανταποκρίνεται στις επιθυμίες του συντάκτη. Αυτό που θα επιχειρήσει να διαπιστώσει το δικαστικό σώμα είναι αν αυτός που παρουσιάζεται μπροστά τους ως κληρονόμος είχε καλές σχέσεις με τον

αποθανόντα, αν ήταν κοντά του όταν τον είχε ανάγκη, αν φρόντισε για την κηδεία του, αν ακόμα επισκέπτεται τον τάφο του μέχρι την ώρα που διεξάγεται η δίκη.

Τέλος, πριν αρχίσει η δίκη, οι δικαστές θα φροντίσουν να μάθουν αν οι διάδικοι της υπόθεσης έχουν υποπέσει σε κάποιο παράπτωμα ή πρόκειται για ευσυνειδήτους πολίτες ώστε να αποκτήσουν μια πρώτη εικόνα γι αυτούς. Το νομικό,άρα,πλαίσιο συνοδεύεται πάντα με τις ηθικές αξίες της εποχής ώστε να διαπιστωθεί αν ο διάδικος αξίζει την κληρονομιά και επειδή λειτούργησε σύμφωνα με τους νόμους και για το χρηστό του ήθος. Σε ερώτηση μου προς τους δικηγόρους τι είναι αυτό που σήμερα θα κάνει έναν διάδικο να κερδίσει την δίκη σε υποθέσεις κληρονομιάς η απάντηση που έλαβα ήταν:«κερδίζει αυτός που έχει καλύτερο δικηγόρο και θα υπερασπιστεί καλύτερα τη θέση του πελάτη του».

Βιβλιογραφία

Blundell,M.W.. (1989),*Helping Friends and Harming Enemies: A Study in Sophocles and Greek Ethics*,Cambridge.

Cox,C.A. (1998), *Household Interests: Property, Marriage Strategies,and Family Dynamics in Ancient Athens*,Princeton.

Figueira,T.J. (1993),*Excursions in Epichoric History: Aeginetan Essays*,Lanham

Gagarin,M. (2011),*Speeches from Athenian Law*, Austin, Texas

Gagarin,M. & Cohen D. (2006),*The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Cambridge

Griffith- Williams,B. (2012),«OIKOS, Family Feuds and Funerals: Argumentation and Evidence in Athenian Inheritance Disputes»CQ 62 145-162

——— (2013), *A Commentary on Selected Speeches of Isaeus*, Leiden - Boston

Grmek, Mirko D. (1989),*Diseases in the Ancient Greek World*. Trans. Mireille Muellner and Leonard Muellner. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Harris, E. M. & Rubinstein, L. (2004) *The Law and the Courts in Ancient Greece*. London

Harrison A. R. W. (1968), *The Law of Athens: The Family and Property*, Oxford.

Kazantzidis ,G. (2017), «Empathy and the Limits of Disgust in the Hippocratic Corpus» στο D.

Lateiner- D. Spatharas (επιμ.), 45-68

Konstan, David (1997), *Friendship in the Classical World*, Cambridge.

———.2001,*Pity Transformed*, London: Duckworth

———. (2006), *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*, Toronto: University of Toronto Press

Kosak, J.C. (1999), «Therapeutic Touch and Sophokles' *Philoktetes*», Cambridge

Lanni A. (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, Cambridge.

Lateiner D- D. Spatharas (2017) (επιμ.), *The Ancient Emotion of Disgust*, Οξφόρδη

MacDowell, Douglas M. (1978), *The Law in Classical Athens*, Ithaca, N.Y.

_____ (1989), *The Oikos in Athenian Law*, *Classical Quarterly* 39.1: 10-21.

Ober, J. (1989), *Mass and Elite in Democratic Athens*, Princeton

Oatley, K. (1992), *Best Laid Schemes: The Psychology of Emotions*, Cambridge

Patterson, C. B. (1990), «Those Athenian Bastards», *Classical Antiquity* 9.1: 40ff.

Rhodes P. (1978), «Bastards as Athenian Citizens», *The Classical Quarterly* 28: 89-92.

Rubinstein, L. (1993) *Adoption in Fourth-Century Athens*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

———, (2000) *Litigation and Cooperation: Supporting Speakers in the Courts of Classical Athens*. Stuttgart: Franz Steiner.

——— (2006) «Differentiated Rhetorical Strategies in the Athenian Courts inheritance suits (diadikasia klerou)» στο M. Gagarin & D Cohen, *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Cambridge

Sternberg, R.H. (2005), *Pity and Power in Ancient Athens*, New York.

———. (2000) «The Nurturing Male: Bravery and Bedside Manners in Isocrates' 'Aegineticus' (19.24-9)», *G&R* 42, 172- 85

——— (2006), *Tragedy Offstage: Suffering and Sympathy in Ancient Athens*, Austin, Texas

Todd, S. (1993), *The Shape of Athenian Law*, Oxford.

Χατζηλάμπρου, Ρ. (2014), «Η αξιοποίηση του *ad hominem* επιχειρήματος στο έργο του Ισαίου» στο
Λ. Αθανασάκη- Τ. Νικολαΐδης- Δ. Σπαθάρης (Επιμ.), Ηράκλειο